

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 29 ● ΜΑΪΟΣ 1980 ● ΙΓΙΑΡ 5740

נר לרגלי דברך ואור לנתיבותי

«Λύχνος εἰς τοὺς πόδας μου εἶναι ὁ λόγος σου, καὶ φῶς εἰς
τάς τρίβους μου», (Ψαλ. 119:105).

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΒΡΑΪΣΜΟΣ

Σ' ΑΛΛΕΣ σελίδες δημοσιεύεται μία πολύ ενδιαφέρουσα έξομολόγηση του γνωστού Γάλλου συγγραφέως, Έβραϊου τό θρήσκευμα, Edmond Fleg, με τίτλο «Γιατί είμαι Έβραϊος».

ΕΙΜΑΣΤΕ βέβαιοι ότι όσοι διαβάσουν αυτό τό κείμενο θά συγκινηθοῦν μέ τίς ιδέες, τίς βαθύτατα ανθρώπινες αντιδράσεις, τίς ένατενίσεις καί τόν έθνικό καί θρησκευτικό προβληματισμό εκείνου πού υπογράφει τό κείμενο.

ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ, πιστεύουμε ότι αυτή ή «έκ βαθέων» έξομολόγησης του Fleg θά έντυπωσιάσει τούς Έλληνες άναγνώστες, άνεξάρτητα από τή θρησκεία τους, γιατί θά δοῦν άμέτρητες παραλλαγές καί σύμμετρες αντιμετώπισεις μέ τά πιστεύω του Έλληνισμού, σέ κάθε περίοδο τής ιστορίας πού τό ελληνικό Έθνος βρέθηκε κάτω από ξένο δυνάστη.

ΣΤΙΣ σελίδες τής έσωτερικής άγωνιώδους πορείας του Fleg πρός τόν Έβραϊσμό, ό κάθε Έλληνας θά νομίσει, πολλές φορές, ότι διαβάζει σελίδες ήρώων καί διανοουμένων του ελληνικού Πανθέου. Θά δῇ ότι οί καταδυναστευόμενοι, οί χωρίς πατρίδα, οί χωρίς μοίρα στόν ήλιο όλων τών φυλών, όταν στηρίζονται στό ιστορικό παρελθόν, στά θρησκευτικά πιστεύω καί στή βεβαιότητα τής άναστάσεως τής φυλής, έχουν πάντα τίς ίδιες σκέψεις, τά ίδια βιώματα, ακολουθοῦν τήν ίδια πορεία. Θά άντιληφθοῦν τήν όρθότητα — καί συνάμα τή βαρύτητα — τών λόγων του διαπρεπούς φιλοσόφου, Προέδρου τής Έλληνικής Δημοκρατίας κ. Κ. Τσάτσου, όταν διακήρυξε ότι:

«Έν πρώτοις δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ποτέ πώς είμαστε από τίς λίγες φυλές καί πάντως μία από τίς δυό ιστορικές φυλές, πού, ένῳ ξπαιζαν πρωτεύοντα ρόλο στήν ιστορία, υπάρχουν άνέκαθεν μόνες. Οί Έβραϊοί καί οί Έλληνες. Δέν έχουμε όμοφύλους, όπως έχουν οί λαοί του άραβικού κόσμου, όπως έχουν οί Σκανδιναβοί, όπως έχουν οί Νοτιοαμερικανοί ή καί οί Άφρικανοί. Είμαστε μόνοι».

Θά άντιληφθοῦν πόσο παράλληλοι είναι οί δρόμοι του Έλληνισμού καί του Έβραϊσμοῦ.

Ο ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ αυτός θά βοηθήσει όλους τούς καλοπροαίρετους, τούς τίμια σκεπτόμενους ανθρώπους όλων τών πλευρών καί τοποθετήσεων νά βγάλουν συμπεράσματα, πού δέν μπορεί παρά νά είναι έποικοδομητικά καί χρήσιμα. Για όλους τούς Έλληνες, όπου κι άν βρίσκεται ό καθένας, ό,τιδήποτε κι άν πιστεύη.

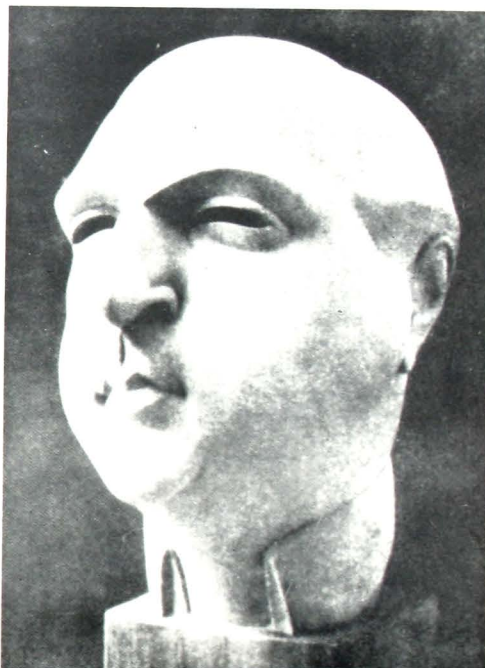
ΓΙΑΤΙ ΕΙΜΑΙ ΕΒΡΑΙΟΣ

Ο Edmond Fleg, (1874 - 1963) είναι ένας αντιπροσωπευτικός τύπος της ομάδας των σχεδόν αφομοιωθέντων Έβραίων ανθρώπων του πνεύματος που, εξαιτίας του Αντισημιτισμού, μεταπήδησαν στον Σιωνισμό και, μέσω αυτού, επιστρέψανε στις ρίζες τους, τον Έβραϊκό λαό και την παράδοση.

■ Παρόλον ότι η ζωή του Fleg και το συγγραφικό έργο του συνδέονται στενά με την Γαλλία, η οικογένειά του ήταν Άλσατικής καταγωγής και ο ίδιος γεννήθηκε στη Γενεύη. Ήλθε στο Παρίσι να σπουδάσει στη Σορβόνη και, όταν ξέσπασε η υπόθεση Ντρέϋφους, ανήκε σε έναν κύκλο νέων διανοουμένων. Από αντίδραση προς τον άκρατο Αντισημιτισμό που άρχισε, ο Fleg ακολούθησε αντίστροφη πορεία κι επέστρεψε στον Ιουδαϊσμό, που είχε εγκαταλείψει. Ένα μέρος της πορείας της επιστροφής του αποτελεί το κείμενο που ακολουθεί, γραμμένο το 1927.

■ Ο Fleg έγραψε ποίηση, θέατρο, μυθιστόρημα, ενώ παράλληλα υπήρξε θεατρικός κριτικός κι εξέδωσε λογοτεχνικές ανθολογίες. Συμπερασματικά, υπήρξε ένας τυπικός Γάλλος Homme de Lettres! Γενικά, όμως, τα θέματά του συνδέονται στενά με την ιστορία και τη μοίρα του Έβραίου. Όλο το έργο του Fleg περιστρέφεται γύρω από την ένταση μεταξύ της βαθιάς προσηλωσέως του στο Δυτικό πολιτισμό και τη Γαλλία και στην έσωτερική φωνή της θείας επιτακτικής έλξεως στο «Ανατολικό» της Έβραϊκής του ψυχής.

■ Κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ο Fleg, ο οποίος δεν ήταν ακόμη Γάλλος υπήκοος, κατετάγη στη Λεγεώνα των Ξένων για να πολεμήσει υπέρ της χώρας που τον υιοθέτησε. Το 1917 απονεμήθηκε ο Πολεμικός Σταυρός και

Προτομή του Edmond Fleg, έργο της Chana Orloff, (1921).

αργότερα, το 1937, τιμήθηκε αναγνωριζόμενος αξιωματούχος της Λεγεώνας της Τιμής. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος του κόστισε τη μεγαλύτερη προσωπική πικρία, καθώς και οι δύο γιοί του σκοτώθηκαν, μαχόμενοι υπέρ της Γαλλίας.

Τό άρθρο που ακολουθεί σε μετάφραση, είναι από την ανθολογία του Ραββίνου Δρ. Arthur Hertzberg: «The Zionist Idea - A Historical Analysis and Reader», Atheneum, Νέα Υόρκη, 1975.

ΓΙΑΤΙ ΕΙΜΑΙ ΕΒΡΑΙΟΣ

■ Διάφοροι άνθρωποι με ρωτούν γιατί είμαι Έβραϊος. Πρός εσένα, μικρέ αγέννητε έγγονέ μου, θέλω να δώσω μία απάντηση.

Πότε θα μεγαλώσεις αρκετά για να με ακούσεις; Ό μεγάλος μου γιός είναι δεκαεννιά έτών, ο μικρότερος δεκατεσσάρων. Πότε θα γεννηθείς; Ίσως, σέ δέκα, ίσως σέ δεκαπέντε χρόνια. Πότε θα διαβάσεις αυτά που γράφω; Τό 1950 ή περίπου τότε; Τό 1960; Θα διαβάζει, άραγε, κανένας τό 1960; Πώς θα είναι τότε ο κόσμος; Η μηχανή θα έχει εξοντώσει τότε την ψυχή; Ό έγκέφαλος θα έχει δημιουργήσει για τόν έαυτό του ένα καινούργιο σύμπαν; Τά προβλήματα που σήμερα μέ απασχολούν θα σημαίνουν τίποτε για σένα; Θα υπάρχουν ακόμα Έβραϊοι;

Πιστεύω πώς θα υπάρχουν. Έπέζησαν από τούς Φαραώ, τόν Ναβουχοδονόσωρα, τόν Κωνσταντίνο, τόν Μωάμεθ, τήν Έρα Έξέταση και τόν άφομοιωτισμό· θα γνωρίζουν πώς να έπιζήσουν από τό αυτόκίνητο.

Άλλά έσύ θα αισθάνεσαι, παιδί μου, Έβραϊος; Οι άνθρωποι μου λένε: «Είσαι Έβραϊος, διότι γεννήθηκες Έβραϊος» ούτε τό θέλησες ούτε μπορείς να τό αλλάξεις. Θα σέ ικανοποιούσε αυτή ή έξήγηση εάν, παρότι γεννημένος, δέν θα αισθανόσουν πλέον σάν ένας Έβραϊος;

Όταν ήμουνα είκοσι έτών αίσθανθηκα κι έγώ πώς ούτε άνηκα, ούτε άποτελούσα τμήμα του Έσραήλ· είχα πεισθεί ότι ό Έσραήλ θα έξηφανιζόταν και ότι, σέ διάστημα είκοσι χρόνων, ό κόσμος δέν θα μιλούσε πλέον γι' αυτόν. Τά είκοσι χρόνια πέρασαν και άλλα δώδεκα, και έγώ ξανάγινα Έβραϊος, τόσο φανερά, ώστε μέ έρωτούν: «Γιατί είσαι Έβραϊος;».

Αυτό που συνέβη μ' έμένα, παιδί μου, μπορεί να συμβεί και μέ σένα. Εάν πιστέψεις ότι ή φλόγα του Έσραήλ έσβυσε μέσα σου, να καιροφυλακτείς και να περιμένεις κάποια μέρα θα ανάψει πάλι. Αυτή είναι μία πολύ παλιά ιστορία, που επαναλαμβάνεται σέ κάθε γενιά: Χίλιες φορές, φάνηκε, ότι ό Έσραήλ πρέπει να άποθάνει και χίλιες φορές ξαναγεννήθηκε. Θέλω να σοϋ πω πώς πέθανε και πώς ξαναγεννήθηκε μέσα μου ώστε, άν πεθάνει μέσα σου, κι έσύ, μέ τή σειρά σου, να αισθανθείς τήν άναγέννησή του.

Έτσι, θα έχω φέρει τόν Έσραήλ μέσα σου, και έσύ θα τό φέρεις σέ άλλους, άν τό θελήσεις και τό επιδιώξεις. Τότε, και οι δύο μας, μέ τόν δικό μας τρόπο, θα έχουμε διαφυλάξει και μεταβιβάσει παραπέρα τήν θεία έντολή:

«Και οι λόγοι μου αυτοί άς χαραχθούν εις τήν καρδίαν σου και εις τήν ψυχή σου· και θα προσδέσης αυτούς ως σύμβολον εις τήν χείρα σου, και θα είναι ως προμετωπίς μεταξύ τών όφθαλμών σου. Και θα τούς διδάξης εις τά τέκνα σου». (1)

Άπό τήν άρχή τής υποθέσεως Ντρέϋφους μου παρουσιάσθηκε τό Έβραϊκό πρόβλημα σάν μία πραγματικότητα· τώρα μου φαίνεται τραγικό:

■ **Τι είναι ό Έουδαισμός;** «Ένας κίνδυνος», λένε, «για τήν κοινωνία στην όποια άνήκεις. Τι κίνδυνος;... Άλλά πρώτα, είμαι άκόμη ένας Έβραϊος;... Έχω έγκαταλείψει τήν Έβραϊκή θρησκεία;... Έν πάση περιπτώσει, είσαι Έβραϊος;... Πώς;... Γιατί;... Τί θα έπρεπε να κάνω;... Πρέπει να σκοτωθώ έπειδή είμαι Έβραϊος;».

Υπήρξαν στιγμές που αισθάνθηκα φθόνο για τήν άκλόνητη και στενή πίστη τών προγόνων μου. Μαντρωμένοι μέσα στά γκέττο από τήν καταφρόνηση και τό μίσος, έκείνοι, τουλάχιστον, γνώριζαν τό γιατί. Έγώ, όμως, δέν γνώριζα τίποτε. Πώς θα μπορούσα να μάθω;

Σχετικά μέ τό Έσραήλ ήμουνα τελείως άμαθής. Μετάνωσα για όλα τά χρόνια που πέρασα μελώντας φιλοσοφία, Γερμανική λογοτεχνία και συγκριτική φιλολογία. Θα έπρεπε να είχα μελετήσει Έβραϊκά, να είχα σπουδάσει τή φυλή μου, τίς ρίζες της, τά πιστεύω της, τό ρόλο της στην ιστορία, τή θέση της μεταξύ τών ανθρώπων

όμάδων· θα έπρεπε να είχα προσκολληθεί, μέσω τής φυλής μου σέ κάτι που θα άντιπροσώπευε και που θα ήταν ό έαυτός μου και να συνέχιζα μέσω αυτής, κάτι που άλλοι νωρίτερα θα είχαν άρχισει και που άλλοι, μετά από μένα, θα συνέχισουν.

Και είπα μέ τόν έαυτό μου, πώς άν είχα χρησιμοποιήσει τή ζωή μου διαφορετικά, εάν είχα άφιερωθεί σέ κάποια άλλη μελέτη, εάν άργότερα δημιουργούσα μία οίκογένεια χωρίς να είναι σέ θέση να κληροδοτήσω στά παιδιά μου κάποιο πατρογονικό ιδανικό, θα αισθανόμουν για πάντα μία άφανη τύψη, τό άσαφές συναίσθημα ότι άπέτυχα στό καθήκον. Και θυμήθηκα τόν πεθαμένο πατέρα μου και κατέκρινα τόν έαυτό μου που δέν είχα κατανοήσει τήν Έβραϊκή εκείνη σοφία, περί τής όποιας μου μιλούσε και ή όποια ζούσε μέσα του - χωρίς να βρίσκει πλέον, από δικό μου σφάλμα, τίποτε τό κοινό ανάμεσα στό παρελθόν του Έσραήλ και στή δική μου κενή ψυχή.

Τότε ήταν που για πρώτη φορά άκουσα περί **Σιωνισμού**. Δέν μπορείς να φαντασθείς, παιδί μου, τί πηγή φωτός που ήταν! Θυμήσου ό,τι κατά τήν περίοδο περί τής όποιας γράφω, αυτή ή λέξη Σιωνισμός, δέν είχε ποτέ συζητηθεί παρουσία μου. Οι Άντισιμηίτες κατηγορούσαν τούς Έβραϊούς ότι άποτελοϋν ένα έθνος μέσα στά έθνη· αλλά οι Έβραϊοι, ή τουλάχιστον έκείνοι μέ τούς όποιους συνδεόμουν, τό ήρνούντο. Και να τώρα οι Έβραϊοι διακήρυσσαν: «Είμαστε ένας λαός σάν τούς άλλους λαούς· έχουμε μία πατρίδα όπως έχουν και οι άλλοι λαοί. Δώστε μας πίσω τήν πατρίδα μας».

Έκανα έρευνες: άποδείχτηκε ότι, οι ρίζες τής ιδέας του Σιωνισμού, πάνε βαθειά πίσω στίς μέρες τών αρχαίων προφητών· ή Βίβλος υποσχέθηκε στους διεσπαρμένους Έβραϊούς πώς θα έπιστρέψουν στην Άγια Γη. Σέ όλη τή διάρκεια του Μεσαίωνα μόνον ή πίστη σ' αυτή τήν υπόσχεση τούς κράτησε ζωντανούς· τό δέκατο όγδοο και τό δέκατο ένατο αιώνα μεγάλα πνεύματα σάν τόν Maurice de Saxe, τόν Πρίγκιπα de Ligne, τόν Ναπολέοντα, συνέλαβαν άμυδρά τά φιλανθρωπικά, πολιτικά, οικονομικά, θρησκευτικά και ήθικά πλεονεκτήματα που θα πρόσφερε ή έγκατάσταση τών Έβραίων στην Παλαι-

στίνη' από τό 1873 ιδρύθηκαν εκεί άποικισμοί πού άναπτύσσονται' καί, τώρα, ένας καινούργιος άπόστολος, ό Θεόδωρος Έρτσελ, καλούσε τούς Έβραίους όλου του κόσμου νά ιδρύσουν τό Έβραϊκό Κράτος.

Αυτή, λοιπόν, ήταν ή λύση πού άποζητούσα; Έξηγούσε τόσα πολλά πράγματα. Έφόσον, οι Έβραίοι αποτελούσαν, πράγματι, ένα ξεχωριστό έθνος, άρχίζει νά κατανοεί κάποιος γιατί, άκόμη καί όταν έχουν πάψει νά άσκούν τή θρησκεία τους, θεωρούνται Έβραίοι' καί γιατί ένα έθνος πού τούς δέχθηκε στους κόλπους του μπορεί νά τούς κατηγορεί ότι δέν ήταν πάντοτε πιστοί πρós τά έθνικά τους συμφέροντα (2). Τότε, μέ συγκίνησε ή ιδέα του Σιωνισμού μέ τό μεγαλείο της: θαύμαζα σ' αυτούς τούς Έβραίους, κι έπιθυμούσα νά μπορούσα νά θαυμάσω καί στόν έαυτό μου, αυτή τήν άκλόνητη πίστη γιά τά προγονικά χώματα, πού έπιζούσε άκόμη μετά δύο χιλιάδες χρόνια, καί συντηράχθηκε από τή συγκίνηση καθώς ό-ραματίσθηκα τήν πανοικουμηνική έξοδο πού θά τούς έφερνε, από τίς ποικίλες έξορίες τους, πίσω στήν πατρίδα, πρós τήν ένότητα πού εί-χαν άνακτήσει ξανά.

Τό τρίτο Σιωνιστικό Συνέδριο (3) έπρόκειτο ν' άρχίσει στή Βασιλεία της Έλβετίας. Αποφάσισα νά τό παρακολουθήσω. Η γνώση της Γερμανικής μου έδωσε τή δυνατότητα νά παρακολουθήσω άρκετά ι-κανοποιητικά όλες τίς συζητήσεις.

"Άκουσα μέ προσοχή τά πάντα' μέ άκόμη μεγαλύτερο ένδιαφέρον παρατηρούσα τριγύρω μου. Τί τεράστιες Έβραϊκές αντίθέσεις! Ένας χλωμός Πολωνός μέ αδύνατα καί προεξέχοντα τά κόκκαλα του προσώπου, ένας Γερμανός μέ ματογυάλια, ένας Ρώσος μέ μορφή άγγέλου, ένας γενειοφόρος Πέρσης, ένας φρεσκοξυρισμένος Αμερικάνος, ένας Αιγύπτιος μέ φέσι καί, πío πέρα, εκείνο τό μαύρο, όσο καί έπιβλητικό φάσμα, μέ τό γούνινο καπέλο του καί τίς ώχρές καί κατασάρεις μπούκλες πού κρέμονταν από τούς κροτάφους του. Καί, παρουσία όλων αυτών των παράξενων προσώπων συνέβη τό μοιραίο: αίσθάνθηκα τόν έαυτό μου Έβραίο, παρά πολύ Έβραίο, όπως επίσης πολύ Γάλλο, ένας Γάλλος από τή Γενεύη, έν πάση περιπτώσει, Γάλλος.

Τότε, κατάλαβα πολύ καλά πώς τό Σιωνιστικό πρόγραμμα δέν συνε-

«Ο Ιακώβ εύλογεί τούς γιούς του Ιωσήφ» — έλαιογραφία του Rembrandt, 1656.

πάγεται, μέ κανέναν τρόπο, τήν έπιστροφή όλων των Έβραίων στήν Παλαιστίνη - κάτι, άριθμητικώς, άκατόρθωτο: ή Έβραϊκή έστία είναι μόνο γιά εκείνους τούς Έβραίους πού αίσθάνονται ότι δέν έχουν καμιά άλλη. Τώρα ήμουν, από τήν πλευρά της μητέρας μου, ένας Γάλλος καί, ή καρδιά καί ό νοός μου ήταν πάντοτε έστραμμένα πρós τή Γαλλία. Στήν άρχή, όταν ήμουν μικρός, υπήρχε ή εύγνωμοσύνη των γονέων μου, σάν Έβραίων, άπέναντι αυτής της χώρας: κατόπιν, ήλθαν οι φιλολογικές φιλοδοξίες μου, έπειτα ή μακρόχρονη διαμονή μου στό Παρίσι μέ τούς συμφοιτητές μου, ή συντροφιά καί ή φιλία των οποίων μέ βοήθησαν νά γίνω αυτός πού είμαι' καί, τέλος, ήλθε τό δράμα Ντρέυφους, πού υπήρξε γιά έμένα ένα άγχος μέσα σέ μιá Γαλλία γεμάτη άγωνία. Στίς σκέψεις μου δέν μπορούσα νά διαχωρίσω τή μικρή μου πατρίδα, Γενεύη, από εκείνη τή μεγάλη πνευματική πατρίδα, στήν όποία άκόμη καί ή Γενεύη, από πολλές άπόψεις, άνήκει. Όταν, συνεπώς, έγκατέλειπα τό ντιλιπταντικό έγώ μου καί προσπάθησα νά άνακαλύψω βαθειά μέσα μου κάποια παράδοση, άνακάλυψα, πío ισχυρό καί περισσότερο συνειδητοποιημένο από τό Έβραϊκό ένστικτο πού μόλις άρχισε νά ξυπνά μέσα μου, τήν Γαλλική παράδοση, ζυμωμένη μέ εκείνη του Ισραήλ.

Τί ήταν, λοιπόν, γιά μένα ό Σιωνισμός; Μέ συγκίνησε, καί έξακολουθεϊ νά μέ συγκινεί τοúτο τό μεγαλειώδες θαύμα του Ισραήλ, πού άφορά όλον τόν Ισραήλ: τρία εκατομμύρια Έβραίοι, θά μιλούν Έβραϊκά, θά ζούν Έβραϊκά πάνω σέ Έβραϊκή γή! Γιά τά δώδεκα εκατομμύρια Έβραίους, όμως, πού θά

παρέμεναν διάσπαρτοι σέ όλον τόν κόσμο, γι' αυτούς καί γιά μένα, παρέμενε τό τραγικό έρώτημα: Τί είναι Ιουδαϊσμός; Τί θά έπρεπε νά κάνει ό Έβραίος; Πώς μπορώ νά είμαι Έβραίος; Γιατί νά είμαι Έβραίος;

★Είμαι Έβραίος, έπειδή, γεννημένος στόν Ισραήλ καί έχοντας χάσει αυτόν, αίσθάνθηκα πάλι νά ξαναζει μέσα μου, πío ζωντανός κι από τόν έαυτό μου.

★Είμαι, Έβραίος έπειδή, γεννημένος στόν Ισραήλ καί έχοντας ξανακατακτήσει αυτόν, έπιθυμώ νά ζήσει μετά από μένα, πío ζωντανός από ό τι μέσα μου.

★Είμαι Έβραίος έπειδή, ή πίστη του Ισραήλ δέν άπαιτείται από έμένα νά άπαρνηθώ τόν νού.

★Είμαι Έβραίος έπειδή, ή πίστη του Ισραήλ άπαιτεί από έμένα τήν πλήρη άφοσίωση της καρδιάς μου.

★Είμαι Έβραίος έπειδή, σέ κάθε τόπο όπου θρηνεί ή δυστυχία, θρηνεί καί ό Έβραίος.

★Είμαι Έβραίος έπειδή, κάθε φορά πού ή άπόγνωση κραυγάζει, ό Έβραίος έλπίζει.

★Είμαι Έβραίος έπειδή ό λόγος του Ισραήλ είναι ό άρχαιότερος, αλλά καί ό πλέον σύγχρονος.

★Είμαι Έβραίος έπειδή, ή ύπόσχεση του Ισραήλ είναι ή πανοικουμηνική ύπόσχεση.

★Είμαι Έβραίος έπειδή, γιά τόν Ισραήλ ό κόσμος δέν είναι άκόμη τέλειος: οι άνθρωποι τόν τελειοποιούν.

★Είμαι Έβραίος έπειδή, πάνω από τό έθνη καί τόν Ισραήλ, ό

Γιά τό χρόνο τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν πρώτων Ἑβραίων στόν ἐλλαδικό χῶρο, δέν ἔχουμε ἀπόλυτες πληροφορίες. Φαίνεται ὅτι οἱ πρῶτοι Ἑβραῖοι ἤ τουλάχιστον μέρος αὐτῶν, ἦταν σκλάβοι πού πούληθηκαν στήν Ἑλλάδα ἀπό τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς, ἐχθροὺς - κατακτητές τῆς Ἰουδαίας, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔφτασαν στήν Ἑλλάδα, ἀρχικά μέσω τῆς Κύπρου, Ἰωνίας καί τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου (Ἰωήλ 4,6):

«καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰουδα καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰερουσαλήμ ἀπέδοσθε τοῖς υἱοῖς τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐξώσητε αὐτοὺς ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν».

Συμβολή στήν ἱστορία τῶν πρώτων Ἑβραίων στήν Ἑλλάδα

Στό βιβλίو τοῦ Προφήτη Ἡσαΐα (66,19) γίνεται μνεία τοῦ ὀνόματος Ἑλλάς μεταξύ τῶν κρατῶν τῆς ἐβραϊκῆς διασπορᾶς: «καὶ καταλείψω ἐπ' αὐτῶν σημεῖα καὶ ἐξεποστελῶ ἐξ αὐτῶν σεψωμένους εἰς τὰ ἔθνη, εἰς Θαρσὶς καὶ Φουδ καὶ Λουδ καὶ Μοσχ καὶ Θαβελ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰς νήσους τὰς πόρρω, οἳ οὐκ ἀκηκόασιν μου τὸ ὄνομα οὐδέ ἐωράκασιν τὴν δόξαν μου, καὶ ἀναγγελοῦσιν μου τὴν δόξαν ἐν τοῖς ἔθνεσιν».

Σήμερα, δέν ὑπάρχει πιά ἀμφιβολία ὅτι κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴ περίοδο ὑπῆρξαν στήν Ἑλλάδα ἰουδαϊκές παροικίες, καὶ σὺν πρώτη μαρτυρία αὐτῆς τῆς ἐγκαταστάσεως εἶναι ἐπιγραφή τοῦ τρίτου π.Χ. αἰῶνα πού κάνει λόγο γιὰ κάποιον Ἑβραῖο δούλο ἀπὸ τῆ Βοιωτία, μέ τὸ ὄνομα Μόσχος Μοσχίωνος. Ἡ ἐπιγραφή βρέθηκε στόν Ὀρωπὸ καὶ χρονολογεῖται μεταξύ τοῦ 300 - 250 π.Χ.

«Μόσχον Φρ[υνίδας.....]

τον καὶ εἶναι ἐλεύθερον μη[δενί μηδ]έν προσήκοντα· ἐάν δέ τι πάθῃ Φρυνίδας πρό τοῦ τόν χρόνον διεξελθεῖν, ἐλεύθερος ἀπίτω Μόσχος, οὗ ἂν αὐτὸς βούληται. Τύχη ἀγαθὴ. Μάρτυρες: Ἀθηνόδωρος Μνασικῶντος Ὠρώπιος, Βίοττος Εὐδίκου Ἀθηναῖος, Χαρίνος Ἀντιχάρμου Ἀθηναῖος, Ἀθηνάδης Ἐπιγόνου Ὠρώπιος, Ἴππων Αἰσχύλου Ὠρώπιος. Μόσχος Μοσχίωνος Ἰουδαῖος ἐνύπνιον ἰδὼν προστάζαντος τοῦ Θεοῦ Ἀμφιάρου καὶ τῆς Ὑγείας, καθά συνέταξε ὁ Ἀμφιάρους καὶ ἡ Ὑγία ἐν στήλῃ γράψαντα ἀναθεῖναι πρός τῷ βωμῶνι».

Τῆς ἰδίας ἐποχῆς, δηλαδή τῶν ἀρχῶν τοῦ τρίτου π.Χ. αἰῶνα, θεωρεῖται καὶ ἡ πληροφορία πού μᾶς παραδόθηκε στό βιβλίو τῶν Μακκαβαίων (Μακκ. Α, 12:2 - 23) γιὰ σχέσεις μεταξύ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Σπάρτης,

τὶς ὁποῖες ἀνέπτυξε ὁ Ἀρχιερέας Ἰωνάθαν ὁ Μακκαβαῖος, μέσω τοῦ Μεγάλου Ἱερέως Ὀνία:

Καὶ εἶδεν Ἰωνάθαν ὅτι ὁ καιρὸς αὐτῷ συνεργεῖ, καὶ ἐπελέξατο ἄνδρας καὶ ἀπέστειλεν εἰς Ῥώμην στήσαι καὶ ἀνανεώσασθαι τὴν πρὸς αὐτοὺς φιλίαν. καὶ πρὸς Σπαρτιάτας καὶ τόπους ἐτέρους ἀπέστειλεν ἐπιστολάς κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ἐπορεύθησαν εἰς Ῥώμην καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ εἶπον Ἰωνάθαν ὁ ἀρχιερεὺς καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων ἀπέστειλεν ἡμᾶς ἀνανεώσασθαι τὴν φιλίαν ἑαυτοῖς καὶ τὴν συμμαχίαν κατὰ τὸ πρότερον. καὶ ἔδωκαν ἐπιστολάς αὐτοῖς πρὸς αὐτοὺς κατὰ τόπον, ὅπως προπέμψωσιν αὐτοὺς εἰς γῆν Ἰούδα μετ' εἰρήνης.

Καὶ τοῦτο τὸ ἀντίγραφον τῶν ἐπιστολῶν, ὧν ἔγραψεν Ἰωνάθαν τοῖς Σπαρτιάταις.

Ἰωνάθαν ἀρχιερεὺς καὶ ἡ γερουσία τοῦ ἔθνους καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ λοιπὸς δῆμος τῶν Ἰουδαίων Σπαρτιάταις τοῖς ἀδελφοῖς χαίρειν. ἔτι πρότερον ἀπεστάλησαν ἐπιστολαὶ πρὸς Ὀνίαν τὸν ἀρχιερέα παρὰ Ἀρείου τοῦ βασιλεῦντος ἐν ὑμῖν ὅτι ἐστὲ ἀδελφοὶ ἡμῶν, ὥς τὸ ἀντίγραφον ὑπόκειται. καὶ ἐπεδέξατο ὁ Ὀνίας τὸν ἄνδρα τὸν ἀπεσταλμένον ἐνδόξως καὶ ἔλαβεν τὰς ἐπιστολάς, ἐν αἷς διεσαφεῖτο περὶ συμμαχίας καὶ φιλίας. ἡμεῖς οὖν ἀπροσδεεῖς τούτων ὄντες παράκλησιν ἔχοντες τὰ βιβλία τὰ ἅγια τὰ ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν ἐπειράθημεν ἀποστεῖλαι τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀδελφότητα καὶ φιλίαν ἀνανεώσασθαι πρὸς τὸ μὴ ἐξαλλοτριωθῆναι ὑμῶν· πολλοὶ γάρ διήλθον ἄφ' οὗ ἀπεστείλατε πρὸς ἡμᾶς. ἡμεῖς οὖν ἐν παντὶ καιρῷ ἀδιαλείπτως ἐν τε ταῖς ἐορταῖς καὶ ταῖς λοιπαῖς καθηκούσαις ἡμέραις μνημονόμεθα ὑμῶν ἐφ' ὧν προσφέρομεν θυσιῶν καὶ ἐν ταῖς προσευχαῖς, ὥς δέον ἐστίν καὶ πρέπειν μνημονεῖν ἀδελφῶν. εὐφραινόμεθα δὲ ἐπὶ τῇ δόξῃ ὑμῶν. ἡμᾶς δὲ ἐκύκλωσαν πολλοὶ θλίψεις καὶ πόλεμοι πολλοὶ, καὶ ἐπολέμησαν ἡμᾶς οἱ βασιλεῖς οἱ κύκλῳ ἡμῶν. οὐκ ἠβουλόμεθα οὖν παρενοχλεῖσαι ὑμῖν καὶ τοῖς λοιποῖς συμμάχοις καὶ φίλοις ἡμῶν ἐν

τοῖς πολλοῖς τούτοις· ἔχομεν γάρ τήν ἐξ οὐρανοῦ βοήθειαν βοηθοῦσαν ἡμῖν καί ἐρρύσθημεν ἀπό τῶν ἐχθρῶν, καί ἐταπεινώθησαν οἱ ἐχθροί ἡμῶν. ἐπελέξαμεν οὖν Νουμήνιον Ἀντιόχου καί Ἀντίπατρον Ἰάσονος καί ἀπεστάλακαμεν πρὸς Ῥωμαίους ἀνανεώσασθαι τήν πρὸς αὐτοὺς φιλίαν καί συμμαχίαν τήν πρότερον. ἐνετειλάμεθα οὖν αὐτοῖς καί πρὸς ὑμᾶς πορευθῆναι καί ἀσπᾶσθαι ὑμᾶς καί ἀποδοῦναι ὑμῖν τὰς παρ' ἡμῶν ἐπιστολάς περὶ τῆς ἀνανεώσεως καί τῆς ἀδελφότητος ἡμῶν. καί νῦν καλῶς ποιήσετε ἀντιφωνήσαντες ἡμῖν πρὸς ταῦτα.

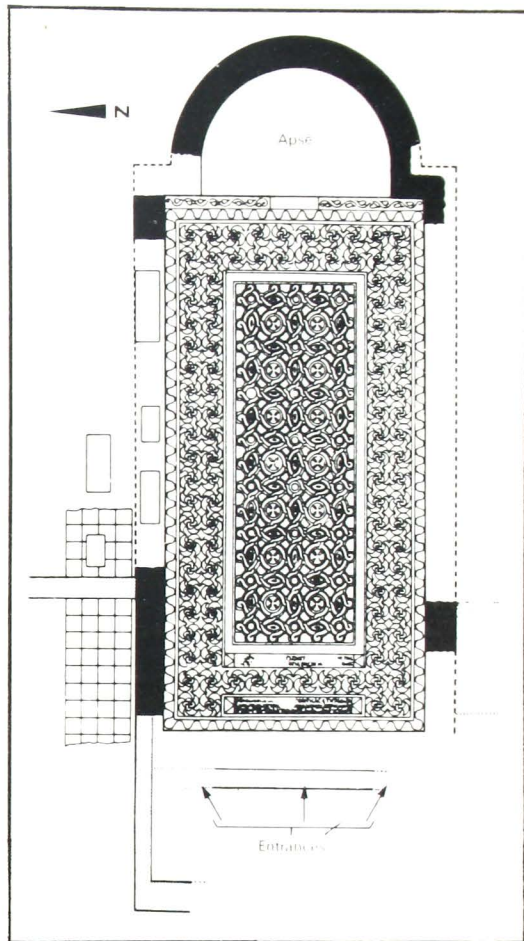
Καί τοῦτο τό ἀντίγραφον τῶν ἐπιστολῶν, ὧν ἀπέστειλαν Ὀνία Ἀρείος βασιλεὺς Σπαρτιατῶν Ὀνία ἱερεῖ μεγάλῳ χαίρειν. εὐρέθη ἐν γραφῇ περὶ τε τῶν Σπαρτιατῶν καί Ἰουδαίων ὅτι εἰσιν ἀδελφοί καί ὅτι εἰσὶν ἐκ γένους Ἀβραάμ καί νῦν ἄφ' οὗ ἔγνωμεν ταῦτα, καλῶς ποιήσετε γράφοντες ἡμῖν περὶ τῆς εἰρήνης ὑμῶν, καί ἡμεῖς δέ ἀντιγράφομεν ὑμῖν τὰ κτήνη ὑμῶν καί ἡ ὑπαρξὶς ὑμῶν ἡμῖν ἔστιν, καί τὰ ἡμῶν ὑμῖν ἔστιν. ἐντελλόμεθα οὖν ὅπως ἀπαγγείλωσιν ὑμῖν κατὰ ταῦτα.

Τὴν ἴδια πληροφορία μᾶς τὴν παραδίδει καί ὁ Φλάβιος Ἰώσηπος, στὸ βιβλίο του Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία (12:225):

«Τελευτήσαντος δέ καί τούτου ὁ υἱὸς αὐτοῦ διάδοχος τῆς τιμῆς Ὀνίας γίνεται πρὸς ὃν ὁ Λακεδαιμονίων βασιλεὺς Ἀρείος Πρεσβείαν τε ἔπεμψεν καί ἐπιστολάς, ὧν τό ἀντίγραφον ἐστὶ τοιοῦτο· «βασιλεὺς Λακεδαιμονίων Ἀρείος Ὀνίᾳ χαίρειν. ἐντυχόντες γραφῇ τινι εὐρομεν, ὡς ἐξ ἑνὸς εἶεν γένους Ἰουδαῖοι καί Λακεδαιμόνιοι καί ἐκ τῆς πρὸς Ἀβραμὸν οἰκειότητος. δίκαιον οὖν ἔστιν ἀδελφούς ὑμᾶς ὄντας διαπέμπεσθαι πρὸς ἡμᾶς περὶ ὧν ὃν βούλησθε ποιήσομεν δέ καί ἡμεῖς τοῦτο, καί τὰ τε ὑμέτερα ἴδια νομιοῦμεν καί τὰ αὐτῶν κοινὰ πρὸς ὑμᾶς ἔχομεν. Δημοτέλης ὁ φέρων τὰ γράμματα διαπέμπει τὰς ἐπιστολάς. τὰ γεγραμμένα ἐστὶν τετράγωνον· ἡ σφραγὶς ἐστὶν ἀετὸς δράκοντος ἀπειλημμένος».

Τὴν ἐποχὴ τῶν διωγμῶν τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς καί τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Μακκαβαίων, παρατηρεῖται αὐξησης τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑβραίων στήν Ἑλλάδα. Οἱ Ἑβραῖοι στάλθηκαν στήν Ἑλλάδα σάν σκλάβοι. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀπὸ τρεῖς ἐπιγραφές πού βρέθηκαν στοὺς Δελφούς, σχετικὲς μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τέτοιων δούλων. Οἱ ἐπιγραφές χρονολογοῦνται: ἡ πρώτη 170 - 156 π.Χ., ἡ δευτέρα 162 π.Χ. καί ἡ τρίτη 119 π.Χ. ἀντιστοίχως (CJ I, 709 - 711):

«Ἄρχοντας Ἀρχωνος τοῦ Καλλία μηνὸς Ἐνδυσποτροπίου, ἀπέδοτο Ἀτισίδας Ὁρθαίου τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Πυθίῳ σώματα γυναικεῖα τρία αἷς ὀνόματα Ἀντιγόνα τό γένος Ἰουδαῖαν καί τὰς θυγατέρας αὐτᾶς Θεοδώραν καί Δωροθέαν, τιμὰς ἀργυρίου μνᾶ ἑπτά, καί τάν τιμάν ἔχει πᾶσαν, βεβαιωτῆρ κατὰ τὸν νόμον τὰς πόλιος· Εὐδόκος Πραξία Δελφός. καθὼς ἐπίστευσε Ἀντιγόνα καί Θεοδώρα καί Δωροθέα τῷ θεῷ τάν ὥνάν, ἐφ' ὧτε ἐλεύθεροι εἴμεν καί ἀνέφαπτοι ἀπὸ πάντων τὸν πάντα βίον. εἰ δέ τις ἄποιτο ἐπὶ καταδουλισμῷ αὐτᾶν, βέβαιον παρεχέτω δ τε ἀποδόμενος Ἀτισίδας καί ὁ βεβαιωτῆρ Εὐδόκος εἰ δέ μὴ παρέχουν βέβαιον τάν ὥνάν τῷ θεῷ δ τε ἀποδόμενος καί ὁ βεβαιωτῆρ, πράκτιμοι ἐόντω κατὰ τὸν νόμον. ὁμοίως δέ καί οἱ παρα[τ]υχάνοντες κύριοι ἐόντω συλέοντες αὐτὰς ὡς ἐλευθέρους ἐούσας ἀζῆμιοι ἐόντες καί ἀνυπόδοι πάσας δίκας καί ζαμίας. μάρτυροι· ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος Ἀμύντας καί οἱ ἄρχοντες Νίκαρχος, Κλέων

Σχεδιάγραμμα τῆς Θεοδώρου Συναγωγῆς Αἰγίνης, 4ος μ.Χ. αἰώνας. (Ἡ φωτογραφία εἶναι παρμένη ἀπὸ τό βιβλίο: «The Architecture of the European Synagogue» Φιλαδέλφεια 1964).

Δαμοσθένης, Ἀγίων Ἐκεφύλου, ἰδιῶται Ἀρχων Νικοβούλου, Εὐδωρος Ἀμύντα».

«[Ἀρ]χοντο[ς] Ἐμμενίδα τοῦ Καλλία [μ]ηνὸς Ἀπελαί[ου], ἐπὶ [τοῖς δέ] ἀπέδοτο Κλέων Κλευδάμου, συνειπαινεούσας Ξενοφανείας τὰς [μα]τρὸς Κλευδάμου, τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Πυθίῳ σῶμα ἀνδρείον ὡς ὀνομα Ἰουδαῖος τό γένος Ἰουδαῖον τιμὰς ἀργυρίου μνᾶν τεσσάρων, ἐφ' ὧτε ἐλεύθερον εἴμεν καί ἀνέφαπτον ἀπὸ πάντων τὸν πάντα βίον, καθὼς ἐπίστευσε Ἰουδαῖος τῷ θεῷ τάν ὥνάν, ποιέων δ κα θέλη. Βεβαιωτῆρες κατὰ τὸν νόμον τὰς πόλιος· Ξένων Γλαύκου, Ἀριστίων Ἀγωνος, Μάρτυρες· τοῖ ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνος Ἀμύντας, Ταραντίνος, καί τοῖ ἄρχοντες Ἀριστίων, Ἀσανδρος, Ἀριστόμαχος· ἰδιῶται Σωδαμίδας, Θεόφραστος, Τείσων, Γλαῦκος Ξένωνος, Μένης».

★

«Ἀρχοντας Ἡρακλείδ[α], μηνὸς Ποιτροπίου, ἀπέδο-

**ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**
(Συνέχεια)

το 'Ιο[υδ]α[ῖ]ο[ς] Πινδάρου, συνευδοκούντος τοῦ υιοῦ Πινδάρου, τῷ 'Α[πόλ]λ[ω]νι σῶμα ἀνδρείον ὡς ὀνομα [Ἀμ]ύντας ἐπ' ἐλευθερίαι, τιμᾶς ἀργυρίου μνᾶν πέντε, καί τάν τιμάν ἐχει. Βεβαιωτήρ· Κλέων Κλευδά[μο]υ. Παραμεινά[τω] δέ Ἀμύντας παρὰ 'Ιουδαῖ[ο]ν, ἕως κα ζῇ 'Ιο υ δ α ῖ ο ς, ποιέων τὸ πρ ῖ τλ. σόμενον πᾶν τὸ δυ[να]τόν. Εἰ δέ μή, κύριος ἔστω 'Ιο υ δ α ῖ [ο] ς [ἐπι]τι- μέων Ἀμύνται ὥς κα φαίνονται αὐτῷ, πλάμ μή πωλέ- [ων]. [Ἐπ]εῖ δ[έ] κα τι π[αθ]ῇ 'Ιο υ δ α ῖ ο ς, ἐλεύθερος ἔστω [Ἀμύν]τας, καθὼς πεπίστευκε τάν ὠνάν τῷ θεῷ Ἀμύντας, ὡς[τε] ἐλεύθερος εἴμεν καί ἀνέφαπτος ἀπὸ πᾶν[των] τῶν πάντα βίον. Εἰ δέ τις ἐφάπτοιο Ἀμύντα ἐπὶ καταδουλισμῷ, κύριος ἔστω συλλέων ὁ παρατυ[χ]ών τῶν ἐλεύθερον ὄντα, καὶ ὁ βεβαιωτήρ βεβαιούτω τάν ὠνάν τῷ [θε]ῷ. Μάρτυροι· οἱ ἄρχοντες Νικάτας, Σώ[σ]τρατος, Καλλία[ς], καὶ ἰδιῶται Τιμοκλῆς, Ξενοκρι- τος, Σώστρατος, Ταραντίνος, [Φιλ]οκράτης».

Στὸ βιβλίο τῶν Μακκαβαίων (Μακκ. Α 15:22-23) μᾶς παραδίδεται κατάλογος 'Ιουδαϊκῶν Κοινοτήτων ἐγ- κατασπαρμένων σὲ πολλά κέντρα. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐ- πιστολὴ τοῦ Ρωμαίου Ὑπάτου Λούκιου, πού χρονολο- γεῖται τὸ 142 π.Χ. καὶ ἀναφέρεται στὴ συμφωνία συμ- μαχίας μεταξύ τοῦ Ἀρχιερέως Συμεὼν τοῦ Μακκα- βαίου καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ Λαοῦ. Ἀντίγραφο τῆς ἐπιστο- λῆς αὐτῆς στάλθηκαν, μεταξύ ἄλλων πόλεων, καὶ στὴ Σπάρτη, Σικυῶνα καὶ Πελοπόννησο, πρᾶγμα πού μαρτυρεῖ τὴν ὕπαρξη Ἑβραίων στὶς πόλεις αὐτές (Μακκ. Α 15: 22-23):

«Καὶ ταῦτά ἔγραψεν Δημητρίῳ τῷ βασιλεῖ καὶ Ἀττάλῳ καὶ Ἀριάρθῃ καὶ Ἀρσάκῃ καὶ εἰς πάσας τὰς χώρας καὶ Σαμψάμῃ καὶ Σπαρτιάτας καὶ εἰς Δῆ- λον καὶ εἰς Μύνδον καὶ εἰς Σικυῶνα καὶ εἰς τὴν Κα- ρίαν καὶ εἰς Σάμον καὶ εἰς τὴν Παμφυλίαν καὶ εἰς Λυ- κίαν καὶ εἰς Ἀλικαρνασσὸν καὶ εἰς Ρόδον καὶ εἰς Φα- σσηλίδαν καὶ εἰς Κῷ καὶ εἰς Σίδον καὶ εἰς Ἀραδὸν καὶ Γόρτυναν καὶ Κνίδον καὶ Κύπρον καὶ Κυρήνην. τὸ δέ ἀντίγραφον τούτων ἔγραψαν Σίμωνι τῷ ἀρχιερεῖ».

Μεταξύ τῶν Ἑβραίων στὴν Σπάρτη, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἦταν καὶ ὁ ἀρχιερέας 'Ιάσων ὁ Γ' (Μακκ. Β 5:9):

«Λακεδαιμονίους ἀναχθεῖς ὡς διὰ τὴν συγγέ- νεϊαν τευξόμενος σκέπης».

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς βασιλείας τῶν Μακκαβαίων, συνδέθηκαν μέ συμφωνία φιλίας καὶ ἡ Ἀθήνα μέ τὴν 'Ιουδαία ('Ιουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 14 : 149 - 155):

«Ἐυρτο δέ καὶ παρὰ τοῦ τῶν Ἀθηναίων δήμου τιμὰς Ὑρκανὸς πολλὰ καὶ αὐτὸς εἰς αὐτοὺς χρήσιμος γενόμενος, ἐπεμψάν τε αὐτῷ ψήφισμα τοῦτον πε- ς· ἔχον τὸν τρόπον: «ἐπὶ πρυτάνεως καὶ ἱερέως Διο- νυσίου τοῦ Ἀσκληπιάδου μηνὸς Πανέμου πέμπτῃ ἀ- πιόντος ἐπεδόθη [τοῖς στρατηγοῖς] ψήφισμα Ἀθη- ναίων, ἐπὶ Ἀγαθοκλέους ἀρχοντος Εὐκλῆς Μενάν- δρου Ἀλιμούσιος ἐγραμμάτεψε Μουνουχιῶνος ἐνδε- κῆτῃ τῆς πρυτανείας ἐκκλησίας ἀγομένης ἐν τῷ

ΒΕΡΟΙΑ: Ἡ ἀρχαία Συναγωγή, ἀναστηλωμένη. Στὸ χῶρο αὐτὸ δίδαξε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

θεάτρῳ τῶν προέδρων ἐπεψήφισεν Δωρόθεος Ἐρ- χιεὺς καὶ οἱ συμπρόεδροι τῷ δήμῳ Διονύσιος Διονυ- σίου εἶπεν· ἐπειδὴ Ὑρκανὸς Ἀλεξάνδρου ἀρχιερεὺς καὶ ἐθνάρχης τῶν 'Ιουδαίων διατελεῖ κοινῇ τε τῷ δήμῳ καὶ ἰδίᾳ τῶν πολιτῶν ἐκά- στω εὐνοὺς ὦν καὶ πάσῃ χρώμενος περὶ αὐτοὺς σπουδῇ καὶ τοὺς παραγινόμενους Ἀθηναίων ἢ κατὰ πρεσβείαν ἢ κατ' ἰδίαν πρὸς αὐτὸν ὑποδέχεται φιλο- φρόνως καὶ προπέμπει τῆς ἀσφαλοῦς αὐτῶν ἐπανά- δου προνοοῦμενος, ἐμαρτυρήθη μὲν καὶ πρότερον περὶ τούτων, δεδόχθαι δέ καὶ νῦν Διονυσίου τοῦ Θεοδώρου Σουνιέως εἰσηγησαμένου καὶ περὶ τῆς τάνδρός ἀρετῆς ὑπομνήσαντος τὸν δήμον, καὶ διτι προαίρεσιν ἔχει ποιεῖν ἡμᾶς ὅ τι ποτ' ἂν δύνηται ἀ- γαθόν, τιμῆσαι τὸν ἄνδρα χρυσῷ στεφάνῳ ἀρι- στείῳ κατὰ τὸν νόμον, καὶ στήσαι αὐτοῦ εἰκόνα χαλ- κῇν ἐν τῷ τεμένει τοῦ Δήμου καὶ τῶν Χαρίτων, ἀνει- πεῖν δέ τὸν στέφανον ἐν τῷ θεάτρῳ Διονυσίοις τρα- γωδῶν τῶν καινῶν ἀγομένων καὶ Παναθηναίων καὶ Ἑλευσινίων καὶ ἐν τοῖς γυμνοῖς ἀγῶσιν, ἐπιμελη- θῆναι δέ τοὺς στρατηγοὺς διαμένοντί τε αὐτῷ καὶ φυλάττοντι τὴν πρὸς ἡμᾶς εὖνοιαν εἶναι πᾶν ὅ τι ἂν ἐπινοήσωμεν εἰς τιμὴν καὶ χάριν τῆς τάνδρός σπου- δῆς καὶ φιλοτιμίας, ἵνα τούτων γινομένων φαίνηται ὁ δῆμος ἡμῶν ἀποδεχόμενος τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τῆς προσηκούσης ἀμοιβῆς ἀξίῳ καὶ ζηλώσῃ τὴν περὶ ἡ- μᾶς σπουδὴν τῶν ἡδὴ τετιμημένων· ἔλεσθαι δέ καὶ πρέσβεις ἐξ ἀπάντων Ἀθηναίων, οἵτινες τὸ ψήφι- σμα τε αὐτῷ κοινοῦσι καὶ παρακαλέσουσιν προσδε- ξάμενον τὰς τιμὰς πειρᾶσθαι τι ποιεῖν ἀγαθὸν ἡμῶν ἀεὶ τὴν πόλιν». αἱ μὲν οὖν παρὰ Ρωμαίων καὶ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων τιμαὶ πρὸς Ὑρκανὸν τὸν Ἀρ- χιερέα καὶ διὰ τούτων ἡμῖν δεδῆλυνται».

Τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰωχανάν Οὐρκανοῦ ἀνορθώσε στὴν Κύπρο Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης ('Ιουδαϊκὴ Ἀρ- χαιολογία 13: 284 - 287) :

«Κατὰ δέ τοῦτον ἔτυχε τὸν καιρὸν μὴ μόνον τοὺς

ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τῇ χώρᾳ Ἰουδαίους εὐ-
πραγεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατοικοῦ-
ντας καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Κύπρῳ».

Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὰ νομίσματα τῶν
Μακκαβαίων πού βρέθηκαν στὸ νησί.

Κατὰ τὸν πρῶτον π.Χ. αἰῶνα ἡ Κύπρος ἀπέτελε-
σε μέρος τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπικρατείας τῆς Κιλικίας.
Τὴν ἴδια ἐποχὴ (58 π.Χ.) δόθηκαν στὸν Ἡρώδη ἀπὸ
τὸν Αὐτοκράτορα Αὐγουστο, μισὰ ἀπὸ τὰ ἔσοδα
τῶν λατομείων χαλκοῦ στὸ νησί καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἡρώ-
δης ἦταν ὑπεύθυνος γιὰ τὰ λοιπὰ ἔσοδα (Ἰουδαϊκὴ
Ἀρχαιολογία 16: 127 - 129):

«Καῖσαρ δὲ αὐτῷ τοῦ μετάλλου τοῦ Κυπρίων
χαλκοῦ τὴν ἡμισίαν πρόσδοκα καὶ τῆς ἡμισείας τὴν
ἐπιμέλειαν ἔδωκεν, καὶ τὰ ἄλλα ξενίαις καὶ καταγω-
γαῖς ἐτίμησε...».

Ἐπίσης ἡ ἐγγονὴ τοῦ Ἡρώδης Ἀλεξάνδρα παν-
τρεύθηκε Κυπρίον ἄνδρα (Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία
18: 130 - 142):

«... Ἀλεξάνδραν δὲ γαμῆι μὲν Τίμιος Κύπριος, ἄ-
νθρω τῶν ἀξιολόγων, παρ' ᾧ δὴ καὶ ἄτεκνος τελευ-
τᾷ...»

Τὸν πρῶτο π.Χ. αἰῶνα ὑπῆρχε ἐβραϊκὴ παροικία
καὶ στὴ Δῆλο. Ὁ Φλάβιος Ἰώσηπος κάνει μνεία
Δηλίων Ἑβραίων, Ρωμαίων πολιτῶν, τὸ 49 π.Χ.
(Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 14, 231 - 232):

«Ψήφισμα Δηλίων. ἐπ' ἄρχοντος Βοιωτοῦ μὲνός
Θαργηλιῶνος εἰκοστῇ χρηματισμός στρατηγῶν.
Μάρκος Πείσων πρεσβευτὴς ἐνδὴμῶν ἐν τῇ πόλει
ἡμῶν ὁ καὶ τεταγμένος ἐπὶ τῆς στρατολογίας προ-
καλεσάμενος ἡμᾶς καὶ ἱκανοὺς τῶν πολιτῶν προσέ-
ταξεν, ἵνα εἴ τινες εἰσιν Ἰουδαῖοι πολῖται Ρω-
μαίων τούτοις μὴδεὶς ἐνοχλῇ περὶ στρατείας, διὰ τὸ
τὸν ὑπάτον Λούκιον Κορνήλιον Λέντλον δεισιδαιμο-
νίας ἔνεκα ἀπολελυκέναι τοὺς Ἰουδαίους τῆς
στρατείας, διὸ πείθεσθαι ἡμᾶς δεῖ τῷ στρατηγῷ. ὁ-
μοία δὲ τούτοις καὶ Σαρδιάνοι περὶ ἡμῶν ἐψηφίσαν-
το».

Ὅσον ἀφορὰ τὸ μέγεθος τῆς ἐβραϊκῆς παροικίας
στὴ Δῆλο, μπορεῖ νὰ ὑπολογισθεῖ ἀπὸ τὸ πλῆθος
τῶν ἐπιγραφῶν πού βρέθηκαν στὸ χῶρο τῆς ἀρ-
χαίας συναγωγῆς στὸ νησί. (CJ I, 726 - 731)

CJ I, 726: Ἀγαθοκλῆς
καὶ Λυσίμα
χος ἐπὶ
προσευχῇ.

CJ I, 727: Ζωσᾶς
Παρίος
Θεῷ
Ὑψίστῳ
Εὐχὴν.

CJ I, 728: Λαωδίκη Θεῶν
Ὑψίστῳ σωθεῖ
σα ταῖς ὑφ' αὐτὸ
ὑ θαρραπείας
εὐχὴν.

Εἶναι γνωστὲς οἱ δύο στήλες στὸν «Θεὸν τὸν ὕ-
ψιστον», πού βρέθηκαν στὴ Δῆλο καὶ χρονολογοῦν-
ται στὰ τέλη τοῦ δευτέρου ἢ ἀρχῆς τοῦ πρώτου π.Χ.
αἰῶνα (CJ I 725):

«Ἐπικαλοῦμαι καὶ ἀξιώ τὸν Θεὸν τὸν
ὑψιστον, τὸν κύριον τῶν πνευμάτων
καὶ πάσης σαρκός, ἐπὶ τοὺς δόλῳ φονεύ-
σαντας ἢ φαρμακεύσαντας τὴν τα-

λαίπωρον ὄψων Ἡράκλειαν ἐχχέαν-
τας αὐτῆς τὸ ἀναίτιον αἷμα δό-
κως, ἵνα αὐτῶς γέννηται τοῖς φονεύ-
σασιν αὐτὴν ἢ φαρμακεύσασιν καὶ
τοῖς τέκνοις αὐτῶν, κύριε ὁ πάντα ἐ-
φορῶν καὶ οἱ ἄγγελοι Θεοῦ, ᾧ πάσα ψυ-
χὴ ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ταπεινοῦται
μεθ' ἱκετείας, ἵνα ἐγδικήσῃς τὸ αἷμα τὸ ἀ-
ναίτιον ζητήσεις καὶ τὴν ταχίστην».

Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ἐβραϊκὸ
στοιχεῖο στὴ Ρόδῳ, μὲ τὴν ὁποία εἶχε φιλικὲς σχέ-
σεις ὁ Ἡρώδης καὶ τὸ βοηθοῦσε οικονομικά. (Ἰου-
δαϊκὴ Ἀρχαιολογία 16: 147):

«τὰ δὲ μέγιστα καὶ διασημότερα τῶν πεπραγμέ-
νων αὐτῷ Ῥοδίοις μὲν τὸ τε Πύθιον ἀνέστησεν οἰ-
κεῖοις ἀναλώμασιν καὶ παρέσχεον ἀργυρίου πολλά
τάλαντα πρὸς ναυπηγίαν».

(Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος 1:424): «οἶτον γε μὴν πᾶσιν
ἐχορήγησεν τοῖς δεομένοις, καὶ τῇ Ῥόδῳ χρήματα
μὲν εἰς ναυτικοῦ κατασκευὴν παρέσχεον πολλαχοῦ
καὶ πολλάκις, ἐμπρησθέν δὲ τὸ Πύθιον ἰδίῳις ἀνα-
λώμασιν ὁμεινον ἐνεδείματο».

(Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος 7:21): «Κάθ' ὃ δὲ καιροῦ Τί-
τος Καῖσαρ τοῖς Ἱεροσολύμοις πολιορκῶν προσή-
δρευεν, ἐν τούτῳ νενῶς φορτίδος Οὐεσπασιανὸς ἐ-
πιβάς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς Ῥόδον διέβαινεν».

Ὁ Φλάβιος Ἰώσηπος κάνει λόγο γιὰ κάποιον
Ἑβραῖο ἀπατεῶνα στὴν Κρήτη πού ἀπομιμήθηκε
τὸν Ἀλέξανδρο, τὸ γιό τοῦ Ἡρώδης, καὶ ἔδρασε με-
ταξύ τῶν Ἑβραίων στὸ νησί (Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος 2:
101 - 105):

«Κάν τούτῳ νεανίας τις Ἰουδαῖος μὲν τὸ γέ-
νος, τραφεὶς δὲ ἐν Σιδῶνι παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἀ-
πελευθέρῳ, δι' ὁμοιότητα μορφῆς ψευδόμενος ἑαυ-
τὸν Ἀλέξανδρον τὸν ἀναιρεθέντα ὑφ' Ἡρώδου κατ'
ἐλπίδα τοῦ λήσειν ἦκεν εἰς Ῥώμην. συνεργὸς δ' ἦν
τις ὁμόφυλος αὐτῷ πάντα τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν ἐ-
πιστάμενος, ὑφ' οὗ διδαχθεὶς ἔλεγεν, ὥς οἱ πεμ-
φθέντες ἐπὶ τὴν ἀναίρεσιν αὐτοῦ τε καὶ Ἀριστοβού-
λου δι' οἶκτον ἐκκλέψειαν αὐτοὺς ὁμοίων ὑποβολῇ
σωμάτων. τούτοις γοῦν τοὺς ἐν Κρήτῃ Ἰουδαίους ἐ-

Μαρμάρινες ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν Δῆλο, 2ος π.Χ.
αἰῶνας. Τὸ κείμενο στὴν ἑλληνικὴ εἶναι προσευχὴ
γιὰ τὴν τιμωρίαν τῶν δολοφόνων δύο Ἑβραίων γυ-
ναικῶν. (J.B. Frey, «Corpus inscriptionum Judai-
carum, τομ. 1, 1936).

**ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**
(Συνέχεια)

ξαπατήσας καί λαμπρῶς ἐφοδιασθεὶς διέπλευσεν εἰς Μῆλον· ἔνθα συναγείρας πολλῶν πλέον δι' ὑπερβολὴν ἀξιοπιστίας ἐνέπεισεν καὶ τοὺς ἰδιοξένους εἰς Ῥώμην αὐτῷ συνεκπλεῦσαι. καταχθεὶς δέ εἰς Δικαιάρχειαν δῶρά τε παμπληθῆ παρὰ τῶν ἐκεῖ Ἰουδαίων λαμβάνει καὶ καθάπερ βασιλεὺς ὑπὸ τῶν πατρῶων προεπέμφθη φίλων. προεληλύθει δ' εἰς τοσοῦτον πίστεως τὸ τῆς μορφῆς ὁμοιον, ὥστε τοὺς ἑωρακότες Ἀλέξανδρον καὶ σαφῶς ἐπισταμένους διόμνυσθαι τοῦτον εἶναι. τὸ γε μὴν Ἰουδαϊκὸν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἅπαν ἐξεχύθη πρὸς τὴν θεάν αὐτοῦ, καὶ πλήθος ἅπειρον ἦν περὶ τοὺς στενωπούς δι' ὧν ἐκομίζετο· καὶ γὰρ προήλθον εἰς τοσοῦτον φρενοβλαβείας οἱ Μῆλαιοι, ὥστε φορεῖω τε αὐτὸν κομίζειν καὶ θεραπεῖαν βασιλικὴν ἰδίους παράσχειν ἀναλύμασιν».

Στὴν ἐποχὴ αὕτῃ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε καὶ τὴ συναγωγὴ τῆς Αἰγίνης, πού θεωρεῖται σάν μιὰ ἀπὸ τίς παλιότερες συναγωγές ἐξω ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην. Ἡ συναγωγὴ μὲ τὸ ψηφιδωτὸ της, καθὼς καὶ οἱ ἐπιγραφές πού βρέθηκαν, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ Ἑβραίων στὸ νησί. (CIJ I 722):

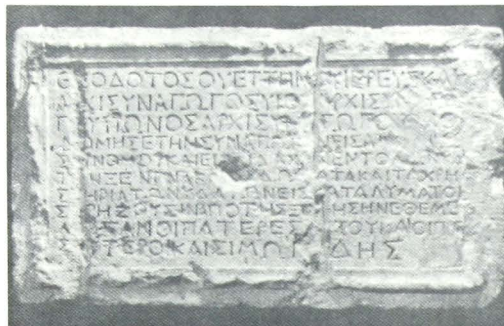
Θεόδωρος ἀρχισυν[άγωγος Φ]ροντίσας ἔτη τέσσαρα [φθαρεῖσαν:] ἐκ θεμελίων τὴν συναγ[ωγὴν] οἰκοδόμησα. Προσαδεύ[θησαν] χρύσιν[οι] [ρ]έ καὶ ἐκ τῶν τοῦ θε[οῦ] δωρεῶν χρύσινοι ρό...

(CIJ I 723):

Θεοδώρου νεω[τέ]ρ[ου] φροντίζον[το]ς [ἐκ τῆς προ]ο[σ]όδοις τῆς συναγ[ωγῆς] ἐμουσώθη. Εὐλογία πᾶσιν [τοῖς εἰσ]ε[ρχο]μένοις.

Ἡ διαβίωση τῶν Ἑβραίων στὴν Ἑλλάδα συνεχίζεται καὶ κατὰ τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰώνα, παρ' ὅλες τίς οἰκονομικὲς δυσχερείες τῆς χώρας καὶ τῆ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς τῆν ἐποχῇ αὐτῇ. Οἱ Ἑβραῖοι ἦταν ἐγκατασταρμένοι σέ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ κέντρα, καθὼς μαρτυρεῖται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγρίππα πρὸς τὸ Γάιο καὶ στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχαν Ἑβραῖοι στὴ Θεσσαλίᾳ, Βοιωτίᾳ, Μακεδονίᾳ, Αἰτωλίᾳ, Ἀττικῇ, Ἄργος καὶ σέ ὅλη τὴν Πελοπόννησο, ἐπίσης στὰ νησιά Εὐβοία, Κύπρο καὶ Κρήτη (Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, Legatio ad Caïum 281 - 2):

«... Περὶ δὲ τῆς ἱεροπόλεως τὰ προσήκοντα μοι λεκτέον. Αὕτη, καθάπερ ἔφην, ἐμὴ μὲν ἐστὶ πατρίς, μητρόπολις δὲ οὐ μίς χώρας Ἰουδαίας, ἀλλὰ καὶ τῶν πλείστων, διὰ τὰς ἀποικίας ἃς ἐξέπεμψεν ἐπὶ καιρῶν, εἰς μὲν τὰς ὁμόρους Αἴγυπτον, Φοινίκην, Συρίαν τὴν τε ἄλλην καὶ τὴν κοίλην προσαγορευομένην, εἰς δὲ τὰς πόρωι δικικισμένης Παμφυλίαν, Κιλικίαν, τὰ πολλὰ τῆς Ἀσίας ἄχρι Βιθυνίας, καὶ τῶν τοῦ Πόντου μυχῶν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς Εὐρώπην Θετταλίαν, Βοιωτίαν, Μακεδονίαν, Αἰτωλίαν, τὴν Ἀττικὴν, Ἄργος, Κόρινθον, τὰ πλείστα καὶ ἄριστα Πελοποννήσου. Καὶ οὐ μόνον αἱ ἡπειροὶ μεσταὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποικιῶν εἰσιν, ἀλλὰ καὶ νήσων

Ἐπιγραφὴ ἀφιερώματος ἀπὸ ἀρχαία Συναγωγὴ τοῦ α' μ.Χ. αἰῶ. στὸ Orhei, Ἰερουσαλὴμ. Τὸ κείμενο ἔχει ὡς ἑξῆς: «Θεόδωτος γιὸς Βεττένου τοῦ ἱερέα καὶ Ἀρχισυναγωγοῦ, γιὸς Ἀρχισυναγωγοῦ καὶ ἐγγονός Ἀρχισυναγωγοῦ. Οἰκοδόμησε τὴν Συναγωγὴν τούτῃ γιὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ νόμου καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐντολῶν, καθὼς καὶ τὸ Ἄσυλο, τὰ καταλύματα καὶ τὴν ἐγκατάσταση νεοῦ, πρὸς χρῆση τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν. Ἡ Συναγωγὴ ἰδρύθη ὑπὸ τῶν προγόνων καὶ τῶν πατέρων του καὶ τοῦ Σιμωνίδου».

αἱ δοκιμώταται, Εὐβοία, Κύπρος, Κρήτη. Καὶ σιωπῶ τὰς πέραν Εὐφράτου».

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, στὶς περιοδεῖες του στὴν Ἑλλάδα, βρῆκε Ἑβραίους καὶ συναγωγές σέ πολλές πόλεις, ὅπως στοὺς Φιλίππους, στὴ Θεσσαλονίκη, τὴ Βέροια, τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Κόρινθο (Πράξεις Ἀποστόλων 16 - 20):

«Κατήντησεν δὲ καὶ εἰς Δέρβην καὶ εἰς Λύστραν. καὶ ἰδοὺ μαθητῆς τῆς ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος, υἱὸς γυναικὸς Ἰουδαίας πιστῆς πατρός δὲ Ἑλλήνος, ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ἰκονίῳ ἀδελφῶν. τοῦτον ἠθέλησεν ὁ Παῦλος σὺν αὐτῷ ἐξελεῖν, καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτὸν διὰ τοὺς Ἰουδαίους τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις· ἤδεισαν γάρ ἅπαντες ὅτι Ἑλλήν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὑπῆρχεν. Ὡς δὲ διεπορεύοντο τὰς πόλεις, παρεδίδοσαν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ πρεσβυτέρων τῶν ἐν Ἱερουσολύμοις. Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι ἐστερεοῦντο τῇ πίστει καὶ ἐπερίσσευσαν τῷ ἀριθμῷ καθ' ἡμέραν.

Διήλθον δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ Γαλατικὴν χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ· ἐλθόντες δὲ κατὰ τὴν Μυσίαν ἐπείραζον εἰς τὴν Βιθυνίαν πορευθῆναι, καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα Ἰησοῦ· παρελθόντες δὲ τὴν Μυσίαν κατέβησαν εἰς Τρωάδα. καὶ δράμα διὰ νυκτός τῷ Παύλῳ ὤφθη, ἀνὴρ Μακεδὼν τις ἦν ἐστῶς καὶ παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων· διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν. ὡς δὲ τὸ ὄραμα εἶδεν, εὐθέως ἐξητήσαμεν ἐξελεῖν εἰς Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες ὅτι προσκέκληται ἡμᾶς ὁ θεὸς εὐαγγελίσασθαι αὐτούς.

Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ Τρωάδος εὐθυδρομήσαμεν εἰς Σαμοθράκην, τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰς Νέαν πόλιν, κακεῖθεν εἰς Φιλίππους, ἥτις ἐστὶν πρώτη τῆς μερίδος Μακεδονίας πόλις, κολωνία. Ἦμεν δὲ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διατρίβοντες ἡμέρας τινάς. τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ ποταμὸν οὗ ἐνομίζομεν προσευχῆν εἶναι, καὶ καθίσαντες ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθοῦσαις γυναῖξιν. καὶ τις γυνὴ ὁ-

νόματι Λυδία, πορφυρόπωλις πόλεως Θυατίρων, σεβομένην τόν Θεόν, ἤκουεν, ἥς ὁ κύριος διηνοίξεν τήν καρδίαν προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπό Παύλου. ὡς δέ ἐβαπτίσθη καί ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλεσεν λέγουσα· εἰ κεκρίκατέ με πιστήν τῷ κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τόν οἶκόν μου μένετε· καί παρεβιάσατο ἡμᾶς. Ἐγένετο δέ πορευομένων ἡμῶν εἰς τήν προσευχήν, παιδίσκην τινά ἔχουσαν πνεῦμα πύθωνα ὑπαντήσαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλήν παρείχεν τοῖς κυρίοις αὐτῆς μαντισσομένη. αὕτη κατακολουθοῦσα τῷ Παύλῳ καί ἡμῖν ἔκραζεν λέγουσα· οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ὑμῖν ὁδόν σωτηρίας, τοῦτο δέ ἐποίει ἐπὶ πολλάς ἡμέρας»,

διαπονηθεὶς δέ Παῦλος καί ἐπιστρέψας τῷ πνεύματι εἶπεν· παραγγέλλω σοι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς· καί ἐξῆλθεν αὕτη τῇ ὥρᾳ. Ἰδόντες δέ οἱ κύριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπίς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπिलाβόμενοι τόν Παῦλον καί τόν Σιλᾶν εἵλκυσαν εἰς τήν ἀγοράν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, καί προσαγαγόντες αὐτούς τοῖς στρατηγοῖς εἶπαν· οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τήν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καί καταγγέλλουσιν ἔθνη ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι οὐδέ ποιεῖν Ῥωμαίοις οὖσιν, καί συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν, καί οἱ στρατηγοὶ περιρρήξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια ἐκέλευον ραβδίσειν, πολλὰς δέ ἐπιθέντες αὐτοῖς πληγὰς ἔβαλον εἰς φυλακὴν, παραγγείλαντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλῶς τηρεῖν αὐτούς· ὃς παραγγελίαν τοιαύτην λαβὼν ἔβαλεν αὐτούς εἰς τήν ἐσωτέραν φυλακὴν καί τοὺς πόδας ἡσφαλίσατο αὐτῶν εἰς τὸ ξύλον. Κατὰ δέ τὸ μεσονύκτιον Παῦλος καί Σιλᾶς προσευχόμενοι ὕμνουν τόν Θεόν, ἐπηκροῶντο δέ αὐτῶν οἱ δέσμιοι· ἄφνω δέ σεισμός ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμοτηρίου· ἠνέωχθησαν δέ παραχρῆμα αἱ θύραι πᾶσαι, καί πάντων τὰ δεσμά ἀνέθη. ἔξυπνος δέ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ καί ἰδὼν ἀνεωγμένας τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος τήν μάχαιραν ἤμελλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίζων ἐκπεφυγέναι τοὺς δεσμίους. ἐφώνησεν δέ Παῦλος μεγάλη φωνὴ λέγων· μηδέν πράξης σεαυτῷ κακόν, ἅπαντες γάρ ἐσμεν ἐνθάδε. αἰτήσας δέ, φῶτα εἰσεπήδησεν, καί ἔντρομος γενόμενος προσέπεσεν τῷ Παύλῳ καί Σιλᾶ, καί προαγαγὼν αὐτούς ἔξω ἔφη· κύριοι, τί με δεῖ ποιεῖν ἵνα σωθῶ; οἱ δέ εἶπαν· πιστεύουσιν ἐπὶ τόν κύριον Ἰησοῦν, καί σωθήσῃ σύ καί ὁ οἶκός σου. καί ἐλάλησαν αὐτῷ τόν λόγον τοῦ Θεοῦ σὺν πᾶσιν τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καί παραλαβὼν αὐτούς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν, καί ἐβαπτίσθη αὐτός καί οἱ αὐτοῦ ἅπαντες παραχρῆμα, ἀναγαγὼν τε αὐτούς εἰς τὸν οἶκον παρέθηκεν τράπεζαν, καί ἡγαλλιάσατο πανοικεῖ πεπιστευκῶς τῷ Θεῷ. ἡμέρας δέ γενομένης ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ραβδούχους λέγοντες· ἀπόλυσον τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους. ἀπήγγειλεν δέ ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τόν Παῦλον, ὅτι ἀπέσταλκαν οἱ στρατηγοὶ ἵνα ἀπολυθῇτε. νῦν οὖν ἐξελθόντες πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ. ὁ δέ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς· δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ ἀκατακρίτους, ἀνθρώπους Ῥωμαίους ὑπάρχοντας, ἔβαλαν εἰς φυλακὴν· καί νῦν λάθρα ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; οὐ γάρ, ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοὶ ἡμᾶς ἐξαγαγέτωσαν. ἀπήγγειλαν δέ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ραβδούχοι τὰ ρήματα ταῦτα. ἐφοβήθησαν δέ ἀκούσαντες ὅτι Ῥωμαῖοι εἰσιν, καί ἐλθόντες παρεκάλεσαν αὐτούς, καί

ἐξαγαγόντες ἡρώτων ἀπελθεῖν ἀπὸ τῆς πόλεως. ἐξελθόντες δέ ἀπὸ τῆς φυλακῆς εἰσῆλθον πρὸς τήν Λυδίαν, καί ἰδόντες παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφούς καί ἐξῆλθαν.

Διοδεύσαντες δέ τήν Ἀμφίπολιν καί τήν Ἀπολωνίαν ἦλθον εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἦν συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων. κατὰ δέ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ εἰσῆλθεν πρὸς αὐτούς, καί ἐπὶ σάββατα τρία διελέξατο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν, διανοίγων καί παρατιθέμενος ὅτι τὸν χριστὸν ἔδει παθεῖν καί ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, καί ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός, ὃς Ἰησοῦς, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. καί τινες ἐξ αὐτῶν ἐπίστησαν καί προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ καί τῷ Σιλᾶ, τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πλήθος πολύ, γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι.

Ζηλώσαντες δέ οἱ Ἰουδαῖοι καί προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων ἄνδρας τινὰς πονηροὺς καί ὀχλοποιήσαντες ἐθορύβουν τήν πόλιν, καί ἐπιστάντες τῇ οἰκίᾳ Ἰάσονος ἐζήτησαν αὐτούς προαγαγεῖν εἰς τὸν δῆμον· μή εὐρόντες δέ αὐτούς ἔσυρον Ἰάσονα καί τινος ἀδελφούς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας, βοῶντες ὅτι οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώνουσιν οὗτοι καί ἐνθάδε πάρεσιν, οὓς ὑποδέδεκται Ἰάσων· καί οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράσσουσιν, βασιλεῖα ἕτερον λέγοντες εἶναι Ἰησοῦν. ἐτάραξαν δέ τὸν ὄχλον καί τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα, καί λαβόντες τὸ ἱκανόν παρὰ τοῦ Ἰάσονος καί τῶν λοιπῶν ἀπέλυσαν αὐτούς. Οἱ δέ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ νυκτὸς ἐξέπεμψαν τὸν τε Παῦλον καί τὸν Σιλᾶν εἰς Βέροιαν, οἵτινες παραγενόμενοι εἰς τήν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπήεσαν· οὗτοι δέ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθ' ἡμέραν ἀνακρί-

Μωσαϊκὸ δάπεδο βυζαντινῆς ἐκκλησίας (527 μ.Χ.), στὸ Bet Guvrin. (Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Ἰσραήλ).

νοντες τὰς γραφὰς εἶ ἔχει ταῦτα οὕτως. πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τὸν εὐσημῶν καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι. Ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης Ἰουδαῖοι ὅτι καὶ ἐν τῇ Βεροίᾳ κατηγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἤλθον κάκεῖ σαλεύοντες καὶ ταράσσοντες τοὺς ὄχλους. εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ἕως ἐπὶ τὴν Θάλασσαν· ὑπέμεινάν τε ὁ τε Σιλῶς καὶ ὁ Τιμόθεος ἐκεῖ, οἱ δὲ καθιστάνοντες τὸν Παῦλον ἡγαγον ἕως Ἀθηνῶν, καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σιλῶν καὶ τὸν Τιμόθεον ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσιν πρὸς αὐτὸν ἐξήεσαν.

Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοῦ τοῦ Παύλου, παρωζύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ θεωροῦντος κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν. διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἐπικουρεῖων καὶ Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ, καὶ τινες ἔλεγον· τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δὲ ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεύς εἶναι· ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο. ἐπιλαβόμενοι δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον ἡγαγον, λέγοντες· δυνάμεθα γινῶναι τίς ἡ καινὴ αὕτη ἢ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχὴ; ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· βουλόμεθα οὖν γινῶναι τίνα θέλει ταῦτα εἶναι. Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον ἠκαιοῦν ἢ λέγειν τι ἃ ἀκούειν τι καινότερον. σταθεῖς δὲ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου ἔφη· ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. διερχόμενος γάρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν εὗρον καὶ βωμῶν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο· ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕΩ. ὁ οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτο ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων κύριος οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύεται προσδεόμενός τις, αὐτὸς διδούς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα· ἐποίησέν τε ἐξ ἑνὸς πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ παντός προσώπου τῆς γῆς, ὁρίσας προστεταγένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸν Θεόν, εἰ ὅρα γε ψηλαφήσειαν αὐτόν καὶ εὗροιν, καὶ γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. ἐν αὐτῷ γάρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν·

τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν, χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ Θεῖον εἶναι ὅμοιον, τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς τὰ νῦν ἀπαγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πάντατα πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι ἔστησαν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρί, ᾧ ὤρισεν, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν ἀναστήσας αὐτόν ἐκ νεκρῶν. ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπαν· ἀκουσόμεθα σου περὶ τούτου καὶ πάλιν. οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ ἐπίστευσαν, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ γυνὴ δόματι Δαμαρῆς καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.

Μετά ταῦτα χωρισθεὶς ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἦλθεν εἰς Κόρινθον, καὶ εὐρύν τινα Ἰουδαῖον ὀνόματι Ἀκύ-

λαν, Ποντικὸν τῷ γένει, προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρίσκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, διὰ τὸ διατεταχέναι Κλαύδιον χωρίζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἀπὸ τῆς Ρώμης, προσήλθεν αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ ὁμότεχνον εἶναι ἔμενεν παρ' αὐτοῖς, καὶ ἡργάζοντο· ἦσαν γάρ σκηνοποιοὶ τῇ τέχνῃ. διελέγετο δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν σάββατον, ἐπεβήεν τε Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήνας.

Ὡς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ὁ τε Σιλῶς καὶ ὁ Τιμόθεος συνέχισαν τῷ λόγῳ ὁ Παῦλος, διαμαρτυρόμενος τοῖς Ἰουδαίοις εἶναι τὸν χριστὸν Ἰησοῦν. ἀντιπασσομένων δὲ αὐτῶν καὶ βλασφημούντων ἐκτιναζόμενος τὰ ἱμάτια εἶπεν πρὸς αὐτούς· τὸ αἶμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν· καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύεσμαι, καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς οἰκίαν τινος ὀνόματι Τιτίου Ἰούστου σεβομένου τὸν Θεόν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ. Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσεν τῷ κυρίῳ σὺν ὅλῃ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τῶν Κορινθίων ἀκούοντες ἐπίστευσαν καὶ ἐβαπτίζοντο. Εἶπεν δὲ ὁ κύριος ἐν νυκτὶ δι' ὁράματος τῷ Παύλῳ· μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει καὶ μὴ σιωπήσῃς, διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεται σοὶ τοῦ κακῶσαί σε, διότι λαὸς ἐστὶ μετὰ πολλῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἐκάθισεν δὲ ἑνιαυτὸν καὶ μῆνας ἕξ διδάσκων ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Γαλλίωνας δὲ ἀνθυπαίου ὄντος τῆς Ἀχαΐας κατεπέστησαν ὁμοθυμαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ καὶ ἡγαγον αὐτόν ἐπὶ τὸ βῆμα, λέγοντες ὅτι παρὰ τὸν νόμον ἀνεπίθει οὗτος τοὺς ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν Θεόν, μέλλοντος δὲ τοῦ Παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· εἰ μὲν ἦν ἀδίκημά τι ἡ ραδιούργημα πονηρὸν, ὧ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἀνεσχόμεν ὑμῶν· εἰ δὲ ζητήματα ἐστὶν περὶ λόγου καὶ ὀνομάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὡσεύς αὐτοῖς· κριτὴς ἐγώ τοῦτων οὐ βούλομαι εἶναι, καὶ ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος. ἐπιλαβόμενοι δὲ πάντες Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον ἔτυπον ἔμπροσθεν τοῦ βήματος· καὶ οὐδὲν τοῦτων τῷ Γαλλίῳ ἐμελεν. Ὁ δὲ Παῦλος ἔτι προσμεῖνας ἡμέρας ἱκανάς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος ἐξέπλει εἰς τὴν Συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, κεیرάμενος ἐν Κεγχρεαῖς τὴν κεφαλὴν· εἶχεν γάρ εὐχὴν. κατήντησαν δὲ εἰς Ἐφεσον, κάκεῖνους κατέλιπεν αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν διελέξατο τοῖς Ἰουδαίοις. ἐρωτῶντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ πλεῖον χρόνον μείναι οὐκ ἐπένευσεν, ἀλλὰ ἀποταξάμενος καὶ εἰπὼν· πάλιν ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς τοῦ Θεοῦ θέλοντος, ἀνήχθη ἀπὸ τῆς Ἐφέσου, καὶ κατελθὼν εἰς Καϊσάρειαν, ἀναβάς καὶ ἀσπασάμενος τὴν ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ ἐξῆλθεν, διερχόμενος καθεξῆς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, στηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς.

Ἰουδαῖος δὲ τις Ἀπολλῶς ὀνόματι, Ἀλεξανδρεύς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος, κατήντησεν εἰς Ἐφεσον, δυνατός ὢν ἐν ταῖς γραφαῖς. οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν δόξαν τοῦ κυρίου, καὶ ζῶν τῷ πνεύματι ἐλάλει καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου· οὗτος τε ᾤετο παρρησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας προσελάβοντο αὐτόν καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν· ὃς παραγενόμενος συνε-

βάλλετο πολύ τοῖς πεπιστευκόσιν διὰ τῆς χάριτος· εὐτόνως γάρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο δημοσίᾳ ἐπιδεικνύς διὰ τῶν γραφῶν εἶναι τὸν χριστὸν Ἰησοῦν».

Ἄλλωστε, εἶναι γνωστὸ, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στοὺς Ἑβραίους ἀπευθύνθηκε καὶ κυρίως στηρίχθηκε γιὰ τὴ διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας.

Ὁ ἐβραϊκὸς πληθυσμὸς στὴν Ἑλλάδα μεγάλωσε κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ἰουδαϊκῶν πολέμων (66 — 70 μ.Χ.). Ἀπὸ μαρτυρία τοῦ Ἰωσήπου μαθαίνουμε ὅτι ἔξι χιλιάδες νέοι Ἑβραῖοι στάλθηκαν ἀπὸ τὸ Βεσπασιανὸν εἰς τὸ Νέρων, γιὰ νὰ δουλέψουν στὸν ἱσθμὸ τῆς Κορίνθου (Ἰουδαϊκοὶ Πόλεμοι 3 : 540):

«... τῶν δὲ νέων ἐπέλεξας τοὺς ἰσχυροτάτους ἐξακισχιλίους ἔπεμψεν εἰς τὸν ἱσθμὸν Νέρωνι, καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος εἰς τρισμυρίους καὶ τετρακοσίους δυνάτας πιπράσκει χωρὶς τῶν Ἀγρίππα χαρισθέντων».

Ἡ δευτέρη γυναῖκα τοῦ Ἰωσήπου, πού ἐξῆσε τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ πρώτου μ.Χ. αἰῶνα, ἦταν Ἑβραία ἀπὸ τὴν Κρήτη (Ἰωσήπου Βίος 427):

«... Μετὰ ταῦτα ἡγαγόμεν γυναῖκα κατωκηκυῖαν μὲν ἐν Κρήτῃ, τὸ δὲ γένος Ἰουδαίαν, γονέων εὐγενεστάτων καὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν ἐπιφανεστάτων, ἦθαι πολλῶν γυναικῶν διαφέρουσαν, ὥς ὁ μετὰ ταῦτα βίος αὐτῆς ἀπέδειξεν».

Καὶ οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἐπιβεβαιώνουν ὅτι στὴν Κρήτη κατοικοῦσαν Ἑβραῖοι, τὴν τελευταία γενεὰ πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ δευτέρου Ναοῦ (2, 11):

«Ἰουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι, Κρήτες καὶ Ἀραβες, ἀκούομεν λαλοῦντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ».

Ὁ Τάκιτος ἀναφέρει μιά περίεργη διήγηση γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Ἑβραίων τῆς Κρήτης καὶ τὴ φυγὴ τους στὴν Ἀφρική (Λιβύη). Ἀπόδειξη ἡ ὁμοιότης τῶν ὀνομάτων Ἰδαῖοι (= κάτοικοι τῶν ὀρέων τῆς Κρήτης Ἰδα) καὶ Ἰουδαῖοι (Historia V, 2):

«Sed quoniam famosae urbis suprenum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia eius aperire».

Iudaeos Creta insula profugos novissima Libyae insedissememarant, qua tempestate Saturnus vi lovis pulsus cosserit regnis, argumentum e nomine petitur: inclutum in Creta Idam montem, accolae Idaeos aucto in barbarum cognomento Iudaeos vocitari...».

Στὴν Κύπρο οἱ Ἀπόστολοι Παῦλος, Βαρνάβας ὁ Κύπριος, Ἰωάννης καὶ Μάρκος δίδασκαν τὸ Χριστιανισμὸ «ἐν ταῖς συναγωγαῖς» τῆς πόλεως Σαλαμίνα. Ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆς τοῦ πληθυντικοῦ στὰ κείμενα τῶν Ἀποστόλων καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι κατεδιώχθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ρωμαίου ἀνθυπάτου, δείχνει ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑβραίων στὸ νησί ἦταν μεγάλος (Πράξεις Ἀποστόλων 13; 4 — 9):

«... ἐκεῖθεν τε ἀπέπλευσαν εἰς Κύπρον, καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμῖνι κατήγγελλον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων· εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπρέτην... Διελθόντες δὲ ὅλην τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου εὗρον ἄνδρα τινὰ μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον, ὃ ὄνομα Βαρισησοῦς, ὃς ἦν σύν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ, ἀνδρὶ συνετῷ...».

Φαίνεται ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὑπῆρχε στὴν Ἱερουσαλὴμ Κοινότης Κυπρίων Ἑβραίων (Πράξεις Ἀποστόλων 11, 19 — 20):

«Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ διήλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίοις. Ἦσαν δὲ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι, οἵτινες ἐλθόντες εἰς Ἀντιόχειαν ἐλάλουν καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν».

Ἡ ἐβραϊκὴ Διασπορά στὴν Ἑλλάδα, τὴ ρωμαϊκὴ αὐτὴ ἐποχὴ, μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν πού βρέθηκαν στὰ διάφορα κέντρα, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Θήβα, ἡ Ἀλάρισα, ὁ Βόλος, ἡ Ἀττικὴ, ἡ Κόρινθος ὅπου ὑπῆρχε καὶ Συναγωγὴ (CIG I 718):

[Συνα]γωγὴ Ἑβρ[αίων]

τὸ Ἄργος, ἡ περιοχὴ Ἀρκαδίας, ἡ Πάτρα κλπ.

Οἱ μόνοι μεταξὺ τῶν Ἑβραίων στὴν Ἑλλάδα πού ἐπαῖσαν σπουδαῖο ρόλο στὶς διενέξεις μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἦσαν οἱ Ἑβραῖοι τῆς Κύπρου. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Τραϊανοῦ, καὶ εἰδικά, τὰ χρόνια 115 — 117 μ.Χ., οἱ Ἑβραῖοι συμμετείχαν στὸ γνωστὸ πραξικόπημα πού ἔλαβε χώρα σὲ διάφορα κέντρα ὅπου ζοῦσαν Ἑβραῖοι, ὅπως στὴν Κυρήνη, τὴν Αἴγυπτο, τὴ Μεσοποταμία. Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀρτεμίνως σκότωσαν 240.000 ἄτομα καὶ κατέστρεψαν τὴ Σαλαμίνα. Ὅσον ἀφορᾷ τὶς ἀπώλειες τῶν ἰδίων τῶν Ἑβραίων δὲν ὑπάρχουν μαρτυρίες. Μετὰ τὴν καταρρέυσιν τοῦ πραξικοπήματος, ἀπαγορεύτηκε στοὺς Ἑβραίους νὰ ξαναεγκατασταθοῦν στὴν Κύπρο.

Ὑπάρχουν, ὅμως, καὶ αὐτοὶ πού ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἐπέστρεψαν στὸ νησί κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνα, σύμφωνα μὲ μαρτυρίαν ἐπιγραφῆς τῆς ἐποχῆς. Καὶ ἂν τὸ ὄνομα «Ζεφίριν» ταυτίζεται, καθὼς νομίζεται, μὲ τὴν Κύπρο, τότε, ὁ Τενέ Ραββίνος Ἀκκίβα ἐπισκέφθηκε τὸ νησί ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. (Σιφρί, Νασα Δ). Πάντως ἐπιγραφὴ τοῦ τέταρτου αἰῶνα μαρτυρεῖ τὴν ἀνακαίνισιν τῆς συναγωγῆς στὸ νησί, κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα. Στὸ νησί βρέθηκαν ἐπίσης Μενορθω (ἐπάφωτες λυχνίες) τοῦ τρίτου αἰῶνα.

Ἐκτός τῶν Ἑβραίων τῆς Κύπρου, οἱ Ἑβραῖοι στὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, δὲν πέρασαν ἀνταραχῆς οὔτε ὑπέστησαν διώξεις. Ὁ ἀρχαῖος μάλιστα αὐτός ἐβραϊκὸς πυρήνας στὴν Ἑλλάδα, ἀπέτελεσε τὴ βάση τῆς ἐβραϊκῆς ἐγκαταστάσεως στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ, καθὼς καὶ τὴ βάση τῆς ἐβραϊκῆς Διασπορᾶς στὰ Βαλκάνια.

ΙΑΚΩΒ ΣΙΜΠΗ

→ Οἱ ἐβραϊκὲς ἐπιγραφές πού βρέθηκαν στὴν Ἑλλάδα δημοσιεύθηκαν στὸ βιβλίο τοῦ Frey, *Corpus Inscriptionum Judaicarum* (CIG), τόμος I, ἀριθμοὶ 692 — 731. Στὴν ἐπανεκδόσιν τοῦ ἰδίου τόμου, μὲ προσθήκην τοῦ Baruch Lifshitz, ἀριθμοὶ 692a — 731g.

★ Οἱ υπογραμμισμοὶ στὰ κείμενα εἰναι ἀπὸ τὸ συγγραφεὶα γιὰ καλυτεροὺς ἐντοπισμοὺς τῶν διαφορῶν στοιχείων.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΒΡΑΪΚΑ ΛΑΪΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

‘Από τό βιβλίό του ιστοριοδίφου - δημοσιογράφου κ. Βάσου Καλογιάννη «Λάρισα: Μάντρε ντ’ Ισραέλ» (Λάρισα, 1959) αναδημοσιεύουμε τά παρακάτω:

«Τά παλαιά τραγούδια πού άκο-
λουθοῦν, προέρχονται άλλα από τό
άρχειο του Λαρισιαίου σοφου
‘Ισραηλίτη φίλου μας Χαΐμ Άλχανά-
τη, μέ τήν πολύτιμη συνεργασία
του όποιου τά μεταγλωττίσαμε
στήν ελληνική καί άλλα από τό βι-
βλίό «‘Ισπανικές Ρομάντσες» του
Μασέ Άττία (έκδόσεως 1955 —
‘Ιερουσαλήμ).

‘Αποδίδομε μερικά από τά χα-
ρακτηριστικώτερα, τά όποια τρα-
γουδιόνταν στα περασμένα από
τούς Έβραίους τής Λαρίσης, κατά
τίς έορταστικές συγκεντρώσεις καί
πανηγύρεις των. ‘Ιδού τό πρώτο
πούναι συνδεδεμένο καί μέ τήν έ-
θνοτοπικήν ιστορία.

ΚΑΤΩ ΑΠΟ «ΤΗΣ ΛΑΡΣΑΣ ΤΟ ΓΕΦΥΡΙ»

Κάτω άπ’ τής Λάρσας τό παληό,
Καμαρωτό γεφύρι,
‘Εβραιοπούλα κάθεται,
Μι’ άρχοντοθυγατέρα
Πού ό κύρης της τήν έδινε
Σέ Τσελεμπή γυναίκα
Μά πλούσιον δέν ήθελε,
Τί ένα φτωχό αγαπούσε.
Σ’ ένα όμορφάντρα παγωτά
Δόθηκε ή ζηλεμένη
«Αγαπημέne μου έλεγε,
Μέ σέ θά γίνω ταΐρι,
Τίς βέρες άς αλλάξουμε,
Γοργά νά παντρεφτούμε».
Μά μόλις παντρεφτήκανε
Τί λούσα του ζητούσε
Πού τό φτωχόν όμορφονιό,
Τόν ρίζαν του θανάτου.
Σεράϊ ψηλό του γύρευε
Πρός τό γιאלό νά βλέπει
Νάχει λουτρό στίς κάμαρες
Καί τρούλους στό ταβάνια,
Μπανιέρες νάχει ολόχρυσες,
Κάνουλες άργυρένιες,
Δούλες πού νά τή λούζουνε,
Σκλάβους νά τή στολίζουν.
«Απ’ τό Θεό νά τΰβρουνε

— Κλαίγεται ό δόλιος άντρας —
Πού μουδωσεν ή τύχη μου,
Τέτοια λωλή γυναίκα».

Στά έπεξηγηματικά σχόλια πού
δίνει ό άπανθιστής αυτών των με-
λοποιημένων διαμαντιών τής παγ-
κόσμιας δημοτικής ποιήσεως, Άτ-
τίας, γράφει χαρακτηριστικά γιά τήν
έβραιοελληνικήν αυτή «ρομάντσα»
ότι αυτό τό λαρισινό τραγούδι είναι
όπωςδήποτε βαλκανικής προελεύ-
σεως καί τραγουδιόταν πολύ στή
Λάρισα. Μάλιστα ό ίδιος τό είχε ά-
κούσει νά άδεται από παλιά άρχόν-
τισσα ‘Ισραηλίτισσα τής Θεσσαλι-
κής Λαρίσης (τής μεγάλης οικογε-
νείας Άλχανάτη) καθώς επίσης του
έδιηγήθησαν ότι τό άσμα αυτό ή-
ταν συνδεδεμένο μέ τούς τοπικούς
μεσαιωνικούς λαϊκούς θρύλους, οι
όποιοι έλεγαν ότι ολόχρονις ή γέ-
φυρα του Πηνειού ποταμού κτιζό-
ταν καί κάθε χρόνο τόν Δεκέμβριο

ΣΧΟΛΗ ΕΒΡΑΪΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Στή Χαΐδελβέργη εγκαινιά-
σθηκε πρόσφατα ή «Ανωτά-
τη Σχολή ‘Εβραϊκών Μελε-
τών», στήν όποία μπορεί κα-
νείς νά σπουδάσει τό Ταλ-
μούδ, τή Βίβλο, τήν έβραϊκή
γλώσσα καί τήν ιστορία του
έβραϊκού πνεύματος. ‘Ο κύ-
κλος σπουδών περιλαμβάνει
πέντε χρόνια καί συμπληρώ-
νεται μέ πτυχιακές εξετάσεις.

‘Η μοναδική στό είδος της
γιά τήν Εύρώπη Ανωτάτη
Σχολή χρηματοδοτείται κατά
έβδομητάνα τοίς έκατό από τίς
όμόσπονδες Χώρες καί κατά
τριάντα τοίς έκατό από τό
Κεντρικό Έβραϊκό Συμβού-
λιο.

μήνα γκρεμιζόταν ξαφνικά, από τά
πλημμυρικά ύδατα του χειμώνας,
τά όποια κατέστρεφαν τά πάντα
έως ότου ό ξένος άρχιμάστορας,
πού τό έκτιζε, υπετάχθη στόν μα-
κάβριο θρύλο του «στοιχειώματος»
καί έθυσίασε τήν πεντάμορφη μο-
ναχοκόρη του καί έπέτυχε νά
«στεργιώση» τό πολύτοξο γραφικό
γεφύρι τής Λαρίσης, τό όποιο άνε-
τίναξαν οι Άγγλοι στόν πόλεμο του
1940 καί άποτελείωσαν οι Γερμα-
νοί στήν έπαίσχυντη φυγή τους, κα-
τά τήν άπελευθέρωσι από τήν κα-
τοχή. ‘Ο θρύλος αυτός είναι εύρύ-
τατα διαδεδομένος στήν Ελλάδα
καί τό τραγούδι του «Γεφυριού τής
Άρτας» άποτελεί τό άποκορύφωμά
του καί τό όμορφοτραγούδο του
«Γεφυριού τής Λαρίσης» έχει περι-
τέχνως συνδεθεί μέ τό γεγονός
πού αναφέρεται σ’ αυτό. Έχει δέ
τοῦτο, έντελώς ιδιαίτερην σημασία
γιά τήν τοπικήν ιστορία, διότι μέχρι
τής στιγμής τής έμφανίσεως του βι-
βλίου του Μ. Άττία, δέν γνωρίζαμε
ότι ένυπήρχε καί παρόμοιος θρύλος
γιά τό γεφύρι τής Λαρίσης.

Άλλο παλαιό τραγούδι, πού γρά-
φτηκε υπό τύπον έρωταπαντήσεων
καί συναντάται στήν ελληνική δη-
μοτική ποίηση, είναι:

Η ΠΙΣΤΗ ΣΥΖΥΓΟΣ

Πές μου Στρατιώτη μου καλέ
πούθε είναι ή αφεντιά σου;
Μήν είδες τόν άφέντη μου
σάν από θάμα, κάπου;

Έκδηλώσεις από τό Σύνδε- σμο «Ελλάς - Ισραήλ» γιά τήν 25η Μαρτίου

Ειδικές έκδηλώσεις γιά τόν έορ-
τασμό τής επετείου τής 25ης Μαρ-
τίου πραγματοποιήθηκαν από τό
Σύνδεσμο «Ελλάς - Ισραήλ» στήν
Αθήνα καί στή Θεσσαλονίκη, στίς
‘Ισραηλιτικές Λέσχες.

* Στήν Αθήνα μίλησε ό πρόε-
δρος του Συνδέσμου κ. Δημ. Νικο-
λαΐδης μέ θέμα: «‘Η άξια τής έλευ-
θερίας».

* Στή Συμπρωτεύουσα ό εκπαι-
δευτικός κ. Χ. Παχυγιαννάκης άνέ-
πτυξε τό θέμα: «Χρονικό του Άγώ-
νου». Τόν όμιλητή παρουσίασε ό
γεν. γραμματέας του Συνδέσμου κ.
Γ. Ζωγραφάκης.

Ἄσπρος ὁ ἄντρας μου ἦτανε,
ψηλὸς σάν κυπαρίσι
Καβάλαε ὅτι ὀλόλευκο
ραγιάς στὸν Ἄγγλο Ρήγα,
Καί τ' ἄρματά του εἶχανε
βασιλική σφραγίδα.
«Αὐτός ὁ ἄντρας πού μου λές
μῆνα ἔχει στό χῶμα».
«Πῶς κάνει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ
κι' ἀκούγῃς τέτοιο πρᾶγμα;
Ἐφτά χρόνια τὸν καρτερῶ
Κι' ἄλλα ἐφτά προσμένω
Στὰ δεκατέσσερα ἂν δέ ρθῇ
Καλογρηά θά γένω,
Στὴ Σάντα Κλάρα μοναχὴ
Στὴ Σάντα Ἀνιὲς μονάχη.
Κι' αὐτὰ τὰ τρία κορίτσια μου
Καλόγρηες θά τὰ κάμω.
Τὴ μιά στή Σάντα Κλάρα, ἐκεῖ,
Στὴ Σάντα Ἀνιὲς τὴν ἄλλη,
Τὴν τρίτη τὴ μικρότερη
μαζί μου θά τὴν πάρω
γιά νά μέ νίβῃ τὸ πουρνό,
βράδι νά μέ ταίζῃ».
Τό Πύργο ἐγυρόφεραν
καί ἀναγνωριστήκαν.
«Ἄντρα μου» ἐκείνη φώναξε,
«Γυναίκα μου» αὐτός.

*Ἔνα ὁμορφοτραγουδο τοῦ γάμου
εἶναι καί τό ἐξῆς:*

ΑΝ Μ' ΑΓΑΠΟΥΣΕΣ...

Ἐάν ἐσύ μὲ ἤθελες
ὅπως κι' ἐγὼ σέ θέλω,
θάρριχνες ἀνεμόσκαλα
γιά νάρθω νά σέ πάρω.

Ἡ νηόνυφη θέλει νά πάῃ
ψυχὴ μου, ἔλα σέ μένα.

Ἄν τόσο μὲ ἀγάπαγες
ὅπως κι' ἐγὼ ἀγαπῶ σε
θάρριχνες τὴν τριχίτσα σου
πίσω ἀπ' τ' ἀνάκτορό σου.

Ἡ νηόνυφη θέλει νά πάῃ,
ψυχὴ μου, ἔλα σέ μένα.

Τό ποταμάκι νά διαβῇ
ἔχτισα μονοπάτι
Νά μὴ λερῶσῃ ἡ νύφη μου
τὸ ὠραῖο φόρεμά της.

Ἡ νηόνυφη θέλει νά πάῃ
ψυχὴ μου, ἔλα σέ μένα.

Τό ρυάκι αὐτὴ γιά νά διαβῇ
πετρόχτισα δρομάκι
Γιά νά περάσῃ ἀλέρωτο,
τὸ ὠραῖο της παπουτσάκι.

Ἡ νηόνυφη θέλει νά πάῃ,
ψυχὴ μου, ἔλα σέ μένα.

Στό πανωραῖο της μέτωπο,

βασιλικὸ φυτεῦω
καί στοὺς ἐννιά τοὺς μῆνες μας,
λουλούδι θά μοῦ δώσῃ.

Ἡ νηόνυφη θέλει νά πάῃ
ψυχὴ μου, ἔλα σέ μένα.

Μ' ἀσπρίτσα ἐγὼ τὴν ἔσπειρα
καί στοὺς ἐννιά τοὺς μῆνες,
τό γελαστό της πρόσωπο,
θά φέξῃ ἀπ' τ' ἀγόρι.

Ἡ νηόνυφη θέλει νά πάῃ
ψυχὴ μου, ἔλα σέ μένα.

Στὸν τράχηλό της φύτεψα
πανόμορφο λουλούδι
καί στὰ ἐννιάμηνά θά πῶ,
μιά εὐχή, τὴν «Σεεχιγιάνου».

Ἡ νηόνυφη θέλει νά πάῃ
ψυχὴ μου, ἔλα σέ μένα.

Στό σῶμα σου πιά φύτεψα
τὴν ὠρία ἐπιθυμία μου,
καί στοὺς ἐννιά τοὺς μῆνες μας
θά δρέψω τὸν καρπὸ μας.

Ἡ νηόνυφη θέλει νά πάῃ
ψυχὴ μου, ἔλα σέ μένα.

*Τό τραγούδι πού ἐν συνεχείᾳ ἐ-
πιλέξαμε, εἶναι ἓνα γλυκόλαλο ἐθνι-
κὸ ὄσμη πού τραγουδιέται ἀπ' ὁ-
λους τοὺς Ἑβραίους, καί ἰδιαίτερα
τῆς διασπορᾶς, καί πού θυμίζει τό*

*ἐθνικὸ ἑλληνικὸ τραγούδι: «Μὴ
κλαίγεις Κυρά Δέσποινα, πάλι μέ
χρόνους καί καιροὺς κλπ.».*

ΡΑΧΗΛ ΜΗΤΕΡΑ ΜΑΣ

Ἡ μητέρα μας Ραχήλ
εἶναι πάνω στὰ οὐράνια,
μέ τὴ νηστεία στό στόμα της,
προσεύχεται καί λέγει:

«Θά διαλαλήσω καί θά πῶ,
στὸν κόσμον θά φωνάξω,
Γιά σωτηρία τοῦ Ἰσραήλ,
θέλω, νά ρθῇ ὁ Σωτήρας».

Μὴν κλαῖς Ραχήλ,
μὴ θλίβεσαι,
μόν πάρε τὸ μαντήλι
καί σκούπισε τὰ μάτια σου..

«Τὰ τέκνα μου ἦταν αὐτά,
παιδιά μου πάλι θάναι.
Εἶτε καλὰ εἶτε κακὰ
ἐγὼ θά τὰ λυτρώσω».

Τό Δ.Σ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Χαλκίδος

Τό νέο Δ.Σ. τῆς Ἰσραηλιτικῆς
Κοινότητος Χαλκίδος ἀπετελέσθη
ἀπὸ τοὺς κ.κ. Λ. Λεβὴ πρόεδρος, Μ.
Καταλὰν ἀντιπρόεδρος, Ζ. Κωστή
γεν. γραμματέα, Ἐ. Κοέν ταμία καί
Χ. Φριζὴ Σύμβουλο.

ΨΗΦΙΣΜΑ

Τό Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο μέ πολλή λύπη πληροφορήθηκε
τὸν τραγικὸ θάνατο τοῦ ἀείμνηστου

ΙΑΚΩΒΟΥ ΧΑΪΜ ΝΑΧΜΙΑ

πού διετέλεσε ἐπὶ μακρὰ σειρὰ ἐτῶν ἀπὸ τὰ ἡγετικά στελέχη τοῦ ἑλλη-
νικοῦ Ἑβραϊσμοῦ, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου προσέφερε πολλές ὑπηρεσίες.

Τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου συνήλθαν σέ ἑκτακτὴ συνεδρίαση καί ἀφοῦ
ἄκουσαν τὸν Ἀντιπρόεδρο, πού μίλησε γιά τὴν ἐξαιρετὴ προσωπικότη-
τα τοῦ ἐκλιπόντος, ἐκφράζουν τὴ βαθεῖά τους θλίψη γιά τὴν ἀπώλεια
καί ἀποφασίζουν:

1. Ἀντιπροσωπεῖα τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου νά παρακολουθήσῃ
τὴν κηδεῖα καί ὁ κ. Ἀντιπρόεδρος νά χαιρετίσῃ τὸν νεκρό.
2. Ἡ κηδεῖα νά γίνῃ, τιμῆς ἔνεκεν, δαπάναις τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλι-
τικοῦ Συμβουλίου.
3. Νά δημοσιευθεῖ τό ψήφισμα στό περιοδικὸ τοῦ Κ.Ι.Σ. «ΧΡΟΝΙ-
ΚΑ».

Ἀθῆναι, 28 Μαρτίου 1980
Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο
Συντονισμοῦ καί Γνωματεύσεως
Ὁ Ἀντιπρόεδρος Ὁ Γεν. Γραμματέας

Ἀλβέρτος Κόβο Μιχαὴλ Μάτσας

ΜΙΑ... ΠΕΡΙΕΡΓΗ ΑΠΟΨΗ ΓΙΑ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ

Περίεργες γιά θεολόγους, άναχρονιστικές καί μισαλλόδοξες άπόψεις εξέφρασε τό περιοδικό «Σάλπισμα» (όργανο τών Έλευθέρων Εύαγγελικών Εκκλησιών), μέ τήν εύκαιρία τής έκδόσεως, άπό τό Κεντρικό Ίσραηλτικό Συμβούλιο, του «Βιβλίου Μνήμης». Συγκεκριμένα, στό τεύχος του του Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 1979, τό περιοδικό αυτό ξγραψε:

«Αποτελεί έκδοση 1979 του Κεντρικού Ίσραηλτικού Συμβουλίου τών Κοινοτήτων τής Ελλάδος καί είναι, όπως ο πρόλογός του τό λέει, ένα λεύκωμα, ένα βιβλίο πόνου καί όδύνης, ένα βιβλίο ντοκουμέντο, ένα βιβλίο καταγγελίας, πού έρχεται νά καταγγείλει τή θηριωδία τών χιτλερικών στρατοπέδων συγκεντρώσεως καί νά φέρει στή μνήμη τά θύματά τους, όχι μόνο τούς Έλληνες Έβραίους πού περιέχονται σ' αυτό αλλά καί όλα εκείνα τά έξη έκατομμύρια Έβραίων κάθε έθνικότητας πού χάθηκαν στά στρατόπεδα. Καί είναι πραγματικά τραγικό καί μόνο νά φέρει κανείς στή μνήμη του τίς σελίδες εκείνες τής φρίκης, τής ανθρωπίνης σκληρότητας. Πόσα δέν έγιναν μέ τή δικαιολογία πώς θά χτιζόταν ένας άλλος κόσμος, καλύτερος από αυτόν πού ύπήρχε.

Καθώς διατρέχει κανείς τίς σελίδες του βιβλίου καί βλέπει όλα εκείνα τά όνόματα, από βρέφη ως τήν γεροντική ηλικία, πού τό καθένα τους αντιπροσωπεύει μιά ανθρωπίνη ύπαρξη μέ τούς πόθους, τά όνειρα καί ίσα δικαιώματα ζωής πάνω σέ τοϋτον τόν πλανήτη, νά συσσωρεύονται θύματα ενός άπάνθρωπου όλοκαυτώματος, συνέπεια τής πιό άλαζονικής φιλοσοφίας καί πολιτικής πού φάνηκε σέ τοϋτο τόν πλανήτη, δέν μπορεί παρά νά νοιώσει βαθεία θλίψη, όχι μόνο γιά τά θύματα πού έφυγαν, — έστω πρόωρα καί τραγικά μέ τόν άπάνθρωπο τοϋτο τρόπο — αλλά καί γιά τούς έκτελεστές καί θύτες, γιά τήν κατάσταση του άνθρώπου πού άυταπατάται νά όνειρεύεται πώς μπορεί νά χτίσει έναν καλύτερο κόσμο καί γιά τό μέλλον πού περιμένει τόν κόσμο μας άπό τήν οικτρή αυτή πλάνη. Γιατί τίποτε δέν βεβαιώνει πώς αυτό πού γίνηκε στό παρελθόν δέν θά επανέλθει πιό φρικτό, πιό άπαισιο, πιό τρομερό στό μέλλον. Τουλάχιστον ή ιστορία αυτό δείχνει, αυτό διδά-

σκει.

Καί γιά μέν τούς Έβραίους δέν έχει παρά νά θυμίσει κανείς αυτό πού ο λόγος του Θεού έννοεί νά φωνάζει, ένw αυτοί μέ πείσμα άρνούνται νά προσέξουν, ότι αίτία τής έθνικής τους συμφοράς καί τών δεινοπαθημάτων τής φυλής τους είναι ότι στάθηκαν πάντοτε αντίθετοι καί σκληροί στό θέλημα του Θεού τους. Άπόρριψαν τούς προφήτες πού ο Θεός τούς έστειλε καί έσταύρωσαν τόν άληθινό Μεσσία τους, τόν Ίησουν Χριστόν, τόν Υιόν του Θεού. Δέν είναι αυτό πού διαμαρτυρήθηκε έναντίον τους καί δέν είναι αυτό γιά τό όποιο θανατώθηκε από τά χέρια τους ο πρωτομάρτυρας Στέφανος (Πράξ. ζ' 51 - 53); Δέν είναι αυτό πού ο Μωϋσής τούς είχε προείπει πώς θά πάθαιναν αν παρήκουαν τούς λόγους του Θεού τους (Δευτερ. κη' 15); Καί δέν είναι αυτό πού οι προφήτες προκατήγγειλαν έναντίον τους; Γίνηκε σ' αυτούς ό,τι έζήτησαν στή μέη τής άποστασίας τους: «τό αίμα αυτού έφ' ήμας καί επί τά τέκνα ήμών!».

Όμως, ο Θεός είναι Θεός οίκτιρων καί Θεός άληθείας. Καί οι ύποσχέσεις Του στούς γενάρχες του Ίσραήλ, όσες είπε, θά βγούν άληθινές καί τό έλεός Του δέν θά στερέψει, γιατί, όπως τό έπικαλείται καί ο Άπόστολος Παύλος: «ήξει έκ Σιών ο ρυόμενος άποστρέψει άσεβείας άπό Ίακώβ καί αύτη αύτοίς ή παρ' έμου διαθήκη, όταν άφέλωμα τας άμαρτίας αύτών» (Ρωμ. ια' 26, 27). Αυτό ήδη πραγματοποιείται στίς μέρες μας.

Άπό τήν άλλη μεριά τά έθνη έχουν νά αντιμετώπισουν κρίση. Τό έλεος του Θεού τούς άνοιξε τήν πόρτα τής σωτηρίας μέ μόνο τίμημα τήν ειλικρινή μετάνοια καί πίστη στό Χριστό. Δυό σχεδόν χιλιετηρίδες τώρα, όπως στίς ήμέρες του Νwε, ή θύρα τής Κιβωτού είναι άνοιχτή. Μά όπως ή τότε ανθρωπότητα άρνήθηκε νά μπεί στήν κιβω-

τό, έτσι καί ή σημερινή άρνείται τή σωτηρία. Συνεπώς ή κρίση πού έπικρέμεται θά έρθει, αϊφνίδια, άπροσδόκητα καί άνελέητα, όπως στίς σελίδες του βιβλίου τής Άποκάλυψης περιγράφεται.

Στό «Βιβλίο Μνήμης», ο πρόλογός του τελειώνει μέ μιά εύχή: «Η θυσία τών θυμάτων νά χρησιμεύσει γιά τήν ειρήνη του σύμπαντος κόσμου!». Άλλά ποιά ειρήνη; Τάχα πιστεύουν οι έκδότες του βιβλίου πώς τό οϋράνιο τοϋτο δώρο μπορεί νά θεμελιωθεί στή γή τής άποστασίας; Ειρήνη δέν είναι στούς άσεβείς, λέει ο Κύριος. (Ήσaias μη' 22). Σάν όμως έλθει ο Άρχοντας τής Ειρήνης, πού αυτοί έσταύρωσαν, τότε ή ειρήνη θ' άπλώσει σ' όλη τή γή: «Έν ταίς ήμέραις Αυτού θέλει άνθهی ο δίκαιος καί άφθονία ειρήνης θέλει είσθαι έωσού μή ύπάρξη σελήνη» (Ψαλμ. οβ' 7)».

★ Τό Κεντρικό Ίσραηλτικό Συμβούλιο, μέ έγγραφο ύπογραφόμενο από τούς πρόεδρο καί γεν. γραμματέα του κ.κ. Ίωσ. Λόβιγγερ καί Μιχ. Μάτσα, παρατήρησε τά παρακάτω:

«Διαβάζοντας τό σχόλιό σας, (τεύχος Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 1979), επί του νεοεκδοθέντος «Βιβλίου Μνήμης», άίσθανθήκαμε βαθεία πικρία, αναφορικά μέ τή θεολογική έρμηνεία πού επιχειρείτε νά άποδώσετε στό συνταρακτικώτερο γεγονός τής σύγχρονης ιστορίας, τό Όλοκαύτωμα Έξι Έκατομμυρίων Έβραίων, του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Υποστηρίζετε, συγκεκριμένως, ότι τό Όλοκαύτωμα άποτελεί τήν συνέπεια τής άρνήσεως τών Έβραίων «στό θέλημα του Θεού» καί τής μη άποδοχής του Ίησου Χριστού. Αναμφίβολα, τό πιστεύω του καθενός είναι σεβαστό. Άποτελεί, όμως, παρακινδυνευμένη ύπεραπλοστευσι ή τοιαύτη «θεολογική» αντιμετώπιση του Όλοκαυτώματος. Τό πρόβλημα δέν είναι μόνο έβραϊκό, αλλά πανανθρώπινο: ύπάρχει τό θύμα μέ τή δική του θρησκεία, ύπάρχει, όμως, κι ο θύτης μέ τήν αντίστοιχη δική του θρησκεία (ή όποία μάλιστα τυχαίνει νά είναι ή Θρησκεία τής Άγάπης).

Μήπως ο Θεός (κατά τήν ιδική σας θεολογική αντίληψη) έπικροτεί τή μισητή ναζιστική θεωρία τής φυλετικής άνωτερότητας, πού άπετέ-

49ον Πληροφοριακόν Δελτίον Δημοσιευμάτων Τύπου

Καθημερινή: Ἐναν «ἐξαφανισθέντα» ἥρωα, πρότειναν Ἀγγλοὶ βουλευτές, ὡς ὑποψήφιο γιὰ τὸ Νόμπελ Εἰρήνης: τὸ Σουηδὸ διπλωμάτη Ραούλ Βάλλεμπεργκ, ὁ ὁποῖος ἔσωσε 25.000 Οὐγγροεβραίους κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου καὶ τοῦ ὁποῖου τὰ ἴχνη χάνονται στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση (27 - 3 - 1980).

Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα ἐκτεταμένη ἐρευνα στὴν **Ἀκρόπολι** (6 - 4 - 1980) καὶ στὰ **Ἐπίκαιρα**, μέ τίτλο «Ὁ Δίκαιος τῆς Βουδαπέστης» (10 - 4 - 1980).

Ἀπογευματινὴ: Ἡ 12χρονη μαθήτρια τῆς Ε΄ Δημοτικοῦ 2ου Δημοτικοῦ Σχολείου Νέου Ψυχικοῦ Ἑλένη Δακανάλη, σέ ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ τῆς πρὸς τὸν ὑπουργὸ Παιδείας, σημειώνει: «Οἱ Γερμανοὶ, μαζί μέ τοὺς γειτονικοὺς τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, εἶναι οἱ δημιουργοὶ τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ ἀνθεὶ σήμερα στή Γῆ μας».

Ἔτσι ἀρχίζει τὸ μάθημα «Γερμανία» τοῦ διδακτικοῦ βιβλίου τῆς Ε΄ Δημοτικοῦ «Γεωγραφία Εὐρώπης», ἐκδόση ΟΕΔΒ 1979. Οὔτε λέξη γιὰ ναζισμό, κατοχὴ Ἑλλάδας καὶ Εὐρώπης, θηριωδίες, ἐξόντωση 6 ἐκατομμυρίων Ἑβραίων, ἐρήμωση πόλεων καὶ χωριῶν, ὁμηρία, στρατόπεδα θανάτου. «Μέ θλίψη μεγάλη διάβασα τὸ μάθημά μου καὶ εὐχόμενον νὰ μὴ μέ σηκῶσει ὁ δάσκαλός μου γιατί δέν μπορῶ νὰ πῶ τέτοιο μάθημα» (26 - 3 - 1980).

Βῆμα: «Αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ ποὺ ἀψήφησαν τὸν Χίτλερ», εἶναι ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Ζ. Σαντόζ, ποὺ ἐξετάζει τίς προσπάθειες ἀντιστάσεως τῶν Γερμανῶν ποὺ ἐγιναν ἐπὶ Χίτλερ. Βασισμένο στὰ πολὺ καλὰ θαμμένα ἀρχεῖα τῆς Γκεστάπο, τὸ βιβλίο ἀναφέρει σχετικὰ μέ τοὺς Ἑβραίους καὶ τὰ ἐξῆς:

— Τὸ 1942, «εβραϊκὸς κομμουνιστικὸς πυρήνας ἔβαλε φωτιά στὴν ἀντισοβιετικὴ ἐκθεση τοῦ Βερολίνου».

— «Πολλοὶ Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ προσχώρησαν στοὺς συνωμότες μετὰ τὸ 1941, γιατί στάθηκαν αὐτόπτες μάρτυρες τῆς σφαγῆς τῶν Οὐκρανῶν Ἑβραίων» (29 - 3 - 1980).

Μακεδονία: Σέ ἄρθρο τοῦ καθηγητοῦ Π.Κ. Ἐνεπεκίδου γιὰ τοὺς Τούρκους τῆς Θεσ/νίκης, τὸ 1875, μέ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Γερμανοῦ Λ. φὸν Ράγκε, «Οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ ἡ ἰσπανικὴ μοναρχία», τελειώνει ὡς ἐξῆς: «Στὴ Θεσσαλονικὴ ὁμως αὐτὴ πρὶν ἑκατὸ χρόνια δέν κατοικοῦσαν μόνο Ἕλληνες, Τούρκοι, Ἀρβανίτες καὶ ἄλλοι. Συμπροσδιόριζαν τὴν ἐξωτερικὴ εἰκόνα τῆς πόλης καὶ συγκατεῦθναν τὴν οἰκονομικὴ τῆς ζωῆς προπαντός τὰ εὐφῶ ἐκεῖνα τέκνα τοῦ Ἰσραήλ, ποὺ εἶχαν διώξει οἱ φανατικοὶ χριστιανοὶ τῆς Ἰσπανίας τῶν ἱεροεξεταστῶν ἤδη κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα. Στοὺς Ἑβραίους λοιπὸν τῆς Θεσσαλονίκης θὰ ἀφιερῶσι ὁ φιλελεύθερος καὶ φιλάνθρωπος Γερμανὸς βουλευτὴς Κάρλ Μπράουν τὰ προσεχῆ τοῦ ἁρθοῦ. Εἶναι μιά εἰρωνεῖα τῆς ιστορίας, ἂν σκεφθοῦμε πῶς οἱ ἴδιοι οἱ συμπατριῶτες τοῦ Μπράουν ἐπρόκειτο, κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, νὰ σβήσουν σχεδὸν ἀπὸ τὴν ὄψη τῆς Θεσσαλονίκης τὸ φυλετικὸ ἐκεῖνο στοιχεῖο ποὺ εἶχε δεθεῖ θετικὰ μέ τὴν ιστορίαν τῆς πόλης τοῦ Ἁγίου Δημητρίου» (30 - 3 - 1980).

Ἐθνικὴ Ἀνασυγκρότησις: Σέ ἄρθρο τοῦ τ. πρωθυπουργοῦ Στ. Στεφανόπουλου, μέ τίτλο «Ἡ πορεία τῆς ιστορίας», ἀναφέρει στὰ συμπεράσματα ὅτι «στὴ ζωὴ τῶν κοινωνιῶν δέν ὑπάρχει ἀδιάκοπη ἀνοδικὴ πορεία οὔτε εὐθύγραμμη καὶ συνεχὴς πρόοδος, ὅπως πίστεψαν οἱ Ἰουδαῖοι, δέχτηκαν οἱ Χριστιανοὶ καὶ ἐπεῖτα ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Μάρξ — ἀλλὰ μᾶλλον μιά μορφὴ ἀνακυκλώσεως, ὅπως δίδαξαν οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες» (Φεβρουάριος 1980).

Ἀθηναϊκὸς Τύπος: Στὸ Νταχάου, Γύφτοι, πρῶν κρατούμενοι τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ ναζιστικοῦ στρατοπέδου συγκεντρώσεως, ντυμένοι μέ τίς παλιές στολές τῶν κρατουμένων, γιόρτασαν τὴ Μεγάλῃ Παρασκευῇ, κρατώντας ἕνα πελῶριο στεφάνι μέ λουλούδια καὶ διαμαρτυρόμενοι γιὰ τίς διακρίσεις ποὺ γίνονται σέ βάρος τους στὴ Δυτικὴ Γερμανία. Οἱ Γύφτοι ζήτησαν ἴσα δικαιώματα καὶ κατάργηση τῶν εἰς βάρος τους διακρίσεων. (5 - 4 - 1980).

Ἀπογευματινὴ: Μέ τίτλο «Τὸ Χριστὸ πρόδωσαν πολλοὶ κι ὄχι μόνο ὁ Ἰούδας» ὁ Σπ. Παγιατάκης, βασιζόμενος στὰ κείμενα τοῦ Εὐαγγελίου, ἐξηγεῖ ὅτι: «Ὁ Ἰούδας ἦταν ὁ μοναδικὸς μαθητὴς ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ βασιλικὸ γένος τοῦ Δαυὶδ. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ γένος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὅλοι περίμεναν ἕναν ἡγέτη γιὰ τὸ κράτος τῶν Ἰουδαίων».

Ὁ Ἰούδας, ἦταν καὶ ὁ μοναδικὸς ποὺ πίστευε ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔπρεπε νὰ ἀρπάξει ἀποφασιστικὰ στὰ χέρια τὴν εὐκαιρίαν ποὺ τοῦ δινόταν καὶ νὰ ἡγηθεῖ μιᾶς ἐνοπλῆς ἐπανάστασεως γιὰ νὰ ἀπελευθερώσει τὸ λαὸ του ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ ζυγὸ. Πίστευε ὅτι, ἐφόσον ὁ κόσμος τὸν εἶχε ὑποδεχθεῖ μέ τέτοιο ἐνθουσιασμό κατὰ τὴν εἰσόδὸν του στὴν Ἱερουσαλὴμ, ἡ στιγμή ἦταν ἡ πιὸ κατάλληλῃ γιὰ κάτι τέτοιο. Ἡ προδοσία του, ἐπομένως, ἐνδέχεται νὰ ἦταν καὶ μιά προσπάθεια γιὰ νὰ ἐξαναγκαστεῖ τόσο ὁ Ἰησοῦς ὅσο καὶ ὁ λαὸς νὰ ἀντιδρᾶσουν καὶ νὰ ξεσηκωθοῦν ἐνάντια στὸν κατακτητὴ. Ὁ Ἰησοῦς, ὁμως, ἀρνεῖται κάθε βία. Ὁ διάβολος τὸν δοκιμάζει — ὅπως γράφει ὁ Λουκᾶς — καὶ τοῦ προσφέρει τὴν πολιτικὴ ἐξουσία πάνων σέ ὁλόκληρὴ τὴν Ὑδρόγειο, ἀλλὰ αὐτὸς τὴν ἀρνεῖται» (5 - 4 - 1980).

Ἱστορία: Σχετικὰ μέ τὸ ἄρθρο «Ἀμφισβητοῦνται οἱ θάλαμοι ἀερίων» (Βλ. «ΧΡΟΝΙΚΑ», Ἀπρίλιος 1980) καὶ μέ ἐπιστολὴ ἀναγνώστου τῆς ὅτι δῆθεν ἡ ὑπαρξὶς θαλάμων ἀερίων ἀποτελεῖ ψεῦδος, ὁ ἀναγνώστης τῆς Π. Παπαδόπουλος ἐγραψε:

«Μέ μεγάλη προσοχή, ὅπως συμβαίνει μέ ὅλα τὰ δημοσιεύματα τοῦ περιοδικοῦ σας, διάβασα τὴν «Ὑπὲρ τοῦ Φωρισσόν» ἐπιστολὴ τοῦ κ. Μ. Μιχαλόπουλου, στὸ φύλλο σας τοῦ Ἰανουαρίου. Τὴ διάβασα, μάλιστα, τρεῖς φορές γιατί εἶπα μέσα μου: «Δέν μπορεῖ ἡ «Ἱστορία» νὰ διέθεσε δύο ὁλόκληρες σελίδες τῆς γιὰ νὰ δημοσιεύσει ὕβρεις, λοιδωρίες καὶ ὑπεράσπισι τῶν θηριωδιῶν καὶ ἐγκλημάτων τῶν Ναζί». Μπορεῖ οἱ σελίδες τοῦ «Διαλόγου μέ τοὺς Ἀναγνώστες» νὰ εἶναι ἐλεύθερες, ἀλλὰ ἐπιτρέψτε μου νὰ νομίζω ὅτι δέν μπορεῖ νὰ διατίθεται χώρος σέ ἕνα σοβαρὸ περιοδικὸ γιὰ νὰ ὑπερασπίζονται νεοφασίστες, ὅπως φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ ἐπιστολογράφος σας, τὰ ἐγκλήματα κατὰ ὁλοκλήρου τῆς Ἀνθρωπότητος»

των Ναζί. "Όταν οι ίδιοι οι αρχηγοί των Ναζί, έπειδή ντρέπονται, προσπαθούν να δημιουργήσουν το μύθο ότι... δεν γνώριζαν όσα γίνονταν (Ακόμη ότι κι ο Χίτλερ δεν ήξερε ότι ο αριθμός των Έβραίων που εξοντώθηκαν έφτασε τα 6 εκατ., προσπαθούν να μās πούν γιατί — έπαναλαμβάνω — ντρέπονται!), είναι άδιανόητο να διατίθεται χώρος για να προβάλλονται νεοφασιστικές απόψεις» (Απρίλιος 1980).

Ήμέρα — Έθνικός Κήρυξ (Πατρών): Βάσει νέου νόμου στη Δ. Γερμανία θά έπανεξετασθούν 312 ύποθέσεις ναζιστών έγκληματιών πολέμου, πού μέχρι τώρα άδρανούσαν (8 - 4 - 1980).

Ήμέρα (Πατρών): Σέ δημοσίευσμά της για τόν Έβραίο ποιητή των Ίωαννίνων Γιοσέφ Έλιγιά, αναφέρεται καί στη συν-οικία «Μεγάλη Ρούγα» των Ίωαννίνων, «πού πρίν από τήν χιτλερική λαίλαπα κατοικούνταν από 2.000 περίπου Ίσραηλί-τες καί σήμερα δεν απέμειναν παρά μόνο 70» (9 - 4 - 1980).

Μακεδονία: Σέ άρθρο του Χρ. Χριστοδούλου για τήν γερμανική είσβολή στην Έλλάδα, τό 1941, σημειώνεται: «Θά χρειάζονταν τόμοι για να άπαριθμηθούν οι θυσίες του πληθυσμού των άκριτικών περιοχών της Μακεδονίας - Θράκης καί τα μαρτύρια των Έβραίων...» (10 - 4 - 1980).

Τά καλά νέα: «Άντι - Σημιτικές τάσεις στη Γερμανία». Όπως γράφει: «Η προβολή του τηλεοπτικού δράματος «Όλο-καύτωμα», στη Δυτική Γερμανία δημιούργησε στόν κόσμο τή διάθεση να μάθει περισσότερα για τα «κατορθώματα» των Ναζί, σύμφωνα μέ μία μελέτη, οι άπόψεις της όποίας μεταφέρονται έδώ. Η μελέτη, πού έγινε από τό ύπουργείο Παιδείας της Δυτ. Γερμανίας, έδειξε ότι οι νέοι ένδιαφέρονται πάρα πολύ να μάθουν περισσότερα για τή χιτλερική περίοδο καί τήν εξόντωση των Έβραίων από τους Ναζί. Τά έρωτηματολόγια πού μπήκαν έκαναν επίσης γνωστό ένα αίσθημα διάχυτο στους ένήλικους Γερμανούς ότι άδικο είχαν θεωρηθεί ένοχοι για τίς άκρότητες του πολέμου.

Η τηλεοπτική αυτή προβολή ήταν ένα κύμα ηλεκτρικού σόκ πού διαπέρασε τό έθνος, κατά τόν Τίλμαν Έρνστ, άρμόδιο του ύπουργείου Παιδείας της Δυτ. Γερμανίας. Ό ίδιος είπε ότι αυτό βοήθησε τό Ύπουργείο στόν κύριο σκοπό του «να μορφώσει τό λαό γύρω από τόν Έθνοσοσιαλισμό καί να δείξει τα άποτελέσματά του». Η έρευνα έδειξε επίσης ότι «άντι - Σημιτικές τάσεις υπάρχουν ακόμη στο ένα τέταρτο του πληθυσμού», είπε ο κ. Έρνστ» (Φεβρουάριος 1980).

Ελευθερία (Λαρίσης): Μέ τήν εύκαιρία της «Ήμέρας Μνήμης» σημειώνει: «Φόρος τιμής θά αποδοθεί σήμερα από τους Λαρισαίους Ίσραηλίτες καί τους άλλους συμπολίτες, πρós τους άθώους εκείνους Έβραίους, πού πρίν 37 χρόνια έπεσαν θύματα της ναζιστικής θηριωδίας. Ήταν εκείνοι οι Ίσραηλίτες, συμπολίτες πού πιάστηκαν στα σπίτια τους από τους χιτ-λερικούς καί όδηγήθηκαν στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, όπου καί θανατώθηκαν κατά τους πρωτότυπους καί τόσο γνώριμους σήμερα σέ όλους τρόπους, πού εφαρμόζονταν στους μαρτυρικούς εκείνους τόπους, οι όποιοι φέρνουν τή τραγική καί άπανθρωπή καί της βαρβαρότητας. Σήμερα οι Έβραίοι της Λαρίσης είναι κάπως διάσκορπισμένοι εξαιτίας του μικρού αριθμού στόν όποιο περιορίστηκαν, στο δυτικό τμήμα της πόλεως. Καί στην παλιά έποχή στόν ίδιο τομέα διέ-μεναν, αλλά ήταν κάπως πιό συγκεντρωμένοι στους δρόμους Παλαιστίνης, Άριστέιδου, Θουκυδίδου, Παλαμίδου καί γε-νικότερα στην περιοχή Έξι Δρόμων, πού κάποτε λέγονταν καί Έβραϊκά. Η σημερινή Ήμέρα Μνήμης θά δώσει τήν εύ-καιρία σέ όλους τους παλιούς Λαρισαίους να ξαναθυμηθούν τα τραγικά εκείνα θύματα, πού τόσο άδικο έχασαν τή ζωή τους, καί ακόμη να τιμήσουν τή μνήμη τους κατά τήν εκδήλωση πού θά γίνει τό άπόγευμα στη Συναγωγή» (15-4-1980).

Στήν ίδια έφημερίδα δημοσιεύτηκε η άπόφαση του Άνωτάτου Γερμανικού Δικαστηρίου για τό Όλοκαύτωμα (16-4-1980) καί η τελετή για τήν επέτειο του Όλοκαυτώματος. Επίσης στόν **Ήμερήσιο Κήρυκα** (Λαρίσης) 16-4-1980.

Έρευνα (Τρικάλων): Γράφει: «Φόρος τιμής θά αποδοθεί σήμερα από τους Τρικαλινούς Ίσραηλίτες καί τους άλλους συμ-πολίτες μας πρós τους άθώους εκείνους έβραίους πού πρίν από 37 χρόνια έπεσαν θύματα των ναζιστικών στρατευμά-των». Ήταν εκείνοι, τά 6.000.000 άνθρωποι πού πιάστηκαν στα σπίτια τους καί όδηγήθηκαν στα στρατόπεδα συγκεν-τρώσεως καί θανατώθηκαν κατά τους πρωτότυπους καί γνώριμους σήμερα σέ όλους τρόπους, πού φέρνουν τή σφραγι-δα της άπανθρωπιάς καί της βαρβαρότητας, χωρίς να έχουν διαπραξει κανένα έγκλημα, αλλά μόνο καί μόνο γιατί δεν άρε-σαν στόν Χίτλερ, έπειδή ήταν Έβραίοι. Η σημερινή Ήμέρα Μνήμης θά δώσει τήν εύκαιρία σέ όλους τους παλιούς να ξαναθυμηθούν τα τραγικά εκείνα θύματα πού ανάμεσά τους συγκαταλέγονται καί πολλοί Τρικαλινοί Ίσραηλίτες, πού τό-σο άδικο έχασαν τή ζωή τους» (20 - 4 - 1989).

Θεσσαλία (Βόλου): Μέ έπιστολή του ό άναγνώστης κ. Χρ. Άργυράκης αναφέρεται στο μνημόσυνο πού έγινε στην Ίερά Συναγωγή, τήν περασμένη Δευτέρα, για τα έξι έκατομμύρια Ίσραηλιτών, πού εξοντώθηκαν από τους χιτλερικούς καί το-νίζει ότι κατά τήν κατοχή άρκετοί βολιώτες, μεταξύ των όποιων καί η οικογένειά του, έκρυψαν στα σπίτια τους, μέ κίνδυ-νο της ζωής τους, έβραίους τους όποιους εγγλύτψωσαν από τα νύχια των ναζιστών. (19 - 4 - 1980)

Νέοι Άνθρωποι: Άρθρο του κ. Χρ. Μαρκογιάννη, μέ τίτλο «Παράδειγμα διά τήν Έλλάδα η πολιτική του Ίσραήλ», κατα-λήγει ως έξής: «Ούτω, μόνον δύνανται να έλπίζουν οι Ίσραηλinoi, ότι θά διαφύγουν τους κινδύνους διά τό έθνος των, τούς έπικρεμαμένους κατ' αυτών έκ των πολυαρίθμων έχθρων των. Ούτω μόνον, δύνανται να έλπίζουν, ότι θά περισωθί καί η Δύσις εις τήν Μέσην Άνατολήν, δηλαδή φροντίζουν ρεαλιστικώς, οι Ίσραηλinoi, καί διά τήν Δύσιν καί δή διά τους Άμερικανούς. Καί τους καταναγκάζουν ν' άντιληφθούν τό συμφέρον των. Τυχχάνει έπικίνδυνος η πολιτική των. Άλλ' εϊ-ναι ρεαλιστική. Αυτόι, θά έλεγε τις, δηλαδή οι Ίσραηλίται, είναι οι μόνοι άπομείναντες, τήν στιγμήν αυτήν, γνήσιοι Δυτικοί πολεμισαί. Αυτό είναι Έθνος του Ίσραήλ. Ούτω πράττουν τα έθνη, όταν κινδυνεύουν καί είναι έθνη τήν όνό-ματος άξια. Αυτή είναι ρεαλιστική πολιτική. Κύρια στοιχεία της είναι ο ρεαλισμός καί η άδυσώπητος άποφασιστικότητα. Τοιαύτα τινά χρειάζονται εις τήν Άμερικήν. Παρόμοιοι καταναγκασμοί χρειάζονται εις τήν Άμερικήν. Άς παραδειγματι-σθί η χειρότερον καί του Ίσραήλ κινδυνεύουσα (έκ του δολοφόνου Τούρκουμέν, της Άμερικανικής άσυνεπείας δέ) Έλ-λάς!!!» (12 - 4 - 1980)

ΓΙΑΤΙ ΕΙΜΑΙ ΕΒΡΑΙΟΣ

✦ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 5

Ἰσραήλ θέτει τὸν Ἄνθρωπο καὶ τὴν Ἐνότητά του.

★Εἶμαι Ἑβραῖος ἐπειδὴ, πάνω ἀπὸ τὸν Ἄνθρωπο, τὴν εἰκόνα τῆς θείας Ἐνότητας, ὁ Ἰσραήλ θέτει τὴν ἴδια τὴ θεία Ἐνότητα καὶ τὴν θεϊκότητα τῆς.

Μερικὲς φορὲς, παιδί μου, ὅταν περιφέρομαι σέ κάποιο μουσεῖο καὶ στέκομαι μπροστὰ ἀπὸ τίς εἰκόνες καὶ τὰ ἀγάλματα, τὰ ἐπιπλα καὶ τίς πανοπλίες, τὰ περίτεχνα ἀγγεῖα, τὰ κρύσταλλα, τὰ μωσαϊκά, τίς ἐνδυμασίες καὶ τὰ στολίδια, τὰ νομίσματα καὶ τὰ κοσμήματα, πού βρίσκονται ἐκεῖ συναθροισμένα ἀπὸ κάθε τόπο καὶ κάθε γενιά, κρεμασμένα ἀπὸ τοὺς τοίχους ἢ πάνω σέ πλίνθους, ἀραδιαμένα πίσω ἀπὸ τὰ κικλιδώματα γιὰ νὰ ταξινομηθοῦν, νὰ ἀριθμηθοῦν καὶ νὰ τοποθετηθοῦν μέσα στίς γυάλινες προθήκες, σκέπτομαι πῶς κάποιος ἀπὸ τοὺς προγόνους μου μπορεῖ νὰ εἶδε, νὰ ἀκούμπησε, νὰ περιεργάσθηκε ἢ νὰ θαύμασε κάποιο ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκθέματα, στὸν ἴδιο ἐκεῖνο ὥρου ὅπου κατασκευάστηκε καὶ κατὰ τὸν χρόνον πού κατασκευάζετο πρὸς χρῆσιν, γιὰ τὸν πόνο ἢ τὴ χαρὰ τῶν ἀνθρώπων.

Τοῦτῃ ἡ πύλη μέ τα γκριζὰ καρμὰ, ἀνάμεσα στίς δύο λεῖκες, μέσα γὴν ἐπιχρυσωμένη κορνίζα, εἶναι ἡ συναγωγὴ τῆς Γενεύης, ὅπου συνήθιζε ὁ πατέρας μου νὰ προσεύχεται. Κοίταξε, πάλι, τοῦτῃ τῇ γέφυρα ἀπὸ τὸ Ρῆνο ποταμό: ὁ παππούς διέσχισε τὸ Ρῆνο στὸ Huninger. Καὶ ὁ δίκός του ὁ παππούς πού ἐξῆσε; Ἴσως, ὅταν ὄνειροπολοῦσε, ὑπελόγιζε τοὺς μυστικούς ἀριθμούς τῆς Καρπαλά (4) νὰ εἶδε, μέσα ἀπὸ τὸ ἥσυχο παράθυρό του, τοῦτο τὸ ἔλκυθρο πάνω στά χιόνια τῆς Γερμανίας ἢ τῆς Πολωνίας; Καὶ ὁ παππούς τοῦ παπποῦ τοῦ παπποῦ του; Ἴσως, νὰ ἦταν αὐτὸς ὁ σαράφης σέ τοῦτο τὸ γκέτιο τοῦ Ἄμστερδαμ, πού ζωγράφιζε ὁ Rembrandt.

Κάποιος ἀπὸ τοὺς προγόνους μου μπορεῖ νὰ ἦπτε ἀπὸ τοῦτο τὸ κρασούκεπello, ἐπιστρέφοντας σπῆτι ἀπὸ τὸ μάθημα μέ τὸν διδάσκαλό του, τὸν Rassl, ⁽⁵⁾ στὴν σχολὴ τῆς

Troyers στὴν Champagne· ἕνας ἀπὸ τοὺς προγόνους μου μπορεῖ νὰ κάθισε σέ τοῦτῃ τὴν μαρμαρόγλυπτη πολυθρόνα ἐνῶσω θὰ μετροῦσε τὸ σφυγμὸ κάποιου σουλτάνου· κάποιος ἀπὸ τοὺς προγόνους μου μπορεῖ νὰ ὀδηγήθηκε στὸ Αυτο - da - fe (6) ἀπὸ ἕναν καλόγηρο πού κουβαλοῦσε τοῦτον τὸν σταυρὸ τῆς Καστίλης· κάποιος ἀπὸ τοὺς προγόνους μου ἴσως εἶδε τὰ παιδιὰ του νὰ ποδοπατοῦνται ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ Σταυροφόρου πού ἔφερε τοῦτῃ τὴν πανοπλία.

Αὐτὰ τὰ φτερά μαλλιών θὰ τὰ ἀφαίρεσε κάποιος ἄλλος ἀπὸ ἕναν ἀγορκοῦ τῆς Ἀμερικής; Αὐτὰ τὰ Ἀφρικάνικα ἐλεφαντοκόκκαλα, αὐτὰ τὰ Κινέζικα μεταξωτὰ τὰ ἀγόρασε κάποιος ἄλλος στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Κόγκο γιὰ νὰ τὰ μεταπωλήσει στίς ἀκτές τοῦ Γαγγῆ ἢ στίς Βενετικές λιμνοθάλασσες;

Ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς θὰ ὀδήγησε τοῦτο τὸ φλεγόμενο ἄρτρον διὰ μέσου τῆς πεδιάδος τοῦ Σαρὸν· ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς θὰ ἐπισκέφθηκε τὸν Ναὸ γιὰ νὰ προσφέρει, μέσα σέ πλεχτὰ καλάθια, τὴ δεκάτη τῶν σύκων.

Ὅταν τοῦτος ὁ μαρμάρινος Τίτο ἦταν ἀπὸ σάρκα, κάποιος ἀπὸ τοὺς προγόνους μου σύρθηκε αἰμόφυρτος ἀπὸ τίς ρόδες τοῦ ἄρματος του, σέ μιά Ρωμαϊκὴ παρέλαση· κάτω ἀπὸ τὰ πόδια αὐτοῦ τοῦ γενειοφόρου ἀνδρὰ μέ τὴν κροσσάτη ρόμπα, κάποιος ἀπὸ τοὺς προγόνους μου ὁ σφράνθηκε τὴν ἄμμο τῆς Βαβυλώνας· μπροστὰ ἀπὸ αὐτὸν τὸν πορφυρένιο Φαραὼ ἕνας ἀπὸ τοὺς προγόνους μου ὑποκλίθηκε, προτοῦ δέσει τὸν ζωστήρα του καὶ πάρει τὴν ράβδο του γιὰ νὰ ἀκολουθήσει τὸν Μωϋσῆ διὰ μέσου τῆς Ἑρυθρᾶς θαλάσσης· τοῦτο τὸ Συμεριακὸ εἶδωλο, μέ τὰ σφαιρικά μάτια καὶ τὰ γωνιώδη σαγόνια, μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἴδιο ἐκεῖνο εἶδωλο πού θρυμμάτισε ὁ Ἀβραάμ προτοῦ ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸν πατρικὸ τοῦ οἴκου στὴν Χαλδαία γιὰ νὰ ἀκολουθήσει τὴν πρόκληση τοῦ ἀόρατου Θεοῦ του.

Καὶ λέγω στὸν ἑαυτο μου: Ἀπὸ τοῦτο τὸν μακρινὸ πατέρα μέχρι τὸν δικό μου πατέρα, ὅλοι αὐτοὶ οἱ πατερὰδες μεταβίβασαν σέ μένα μίαν ἀλήθεια πού ἔρρεε μέσα στίς φλέβες τους, πού ρεεῖ μέσα στίς φλέβες μου· καὶ δὲν θὰ τὴν μεταβιβάσω ἐγὼ μέ τὸ αἷμα μου σέ ἐκείνους πού εἶναι ἐκ τοῦ αἱματός μου;

Θὰ τὴν παραλάβεις ἀπὸ ἐμένα, παιδί μου; Θὰ τὴν μεταβιβάσεις παρὰπέρα; Ἴσως, ἐπιθυμήσεις νὰ τὴν

ἀπαρνηθεῖς. Ἐάν συμβεῖ αὐτό, ὅς εἶναι γιὰ μιά μεγαλύτερη ἀλήθεια, ἂν ὑπάρχει τέτοια. Δὲν θὰ σέ κατηγορήσω. Θὰ εἶναι οἰκο μου σφαλμα· ἐγὼ θὰ ἔχω ἀποτύχει νὰ τὴν μεταβιβάσω παρὰπέρα, ὅπως τὴν παρέλαβα.

Εἶτε, ὅμως, τὴν ἐγκαταλείψεις εἶτε τὴν ἀκολουθήσεις, ὁ Ἰσραήλ θὰ συνεχίσει νὰ πορεύεται μέχρι τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ:

- 1 Ὅρα Δευτερονόμιον 6:49. Αὐτὸ τὸ κείμενο ἀποτελεῖ τὴν α' παράγραφο τῆς προσευχῆς τοῦ Σερά.
- 2 Ὑπαινίσταται τὴν ὑπόθεση Ντρεῦ-φους.
- 3 15 - 17 Αὐγούστου, 1899.
- 4 Ἰουδαϊκὴ μυστικιστικὴ διδασκαλία.
- 5 Περιήγησις Γάλλος Ταλμουδιστῆς, 1040 - 1105. Τὰ σχόλια του ἐπὶ τῆς Βίβλου καὶ τοῦ Ταλμούδ παραμένουν κλασσικά.
- 6 Πορτογαλικὸς ὅρος πού κυριολεκτικὰ σημαίνει «Πράξεις Πιστεως». Εἶναι ἡ τελετὴ τῆς διὰ πυρᾶς θανατώσεως τῶν «αἱρετικῶν» Ἑβραίων ἀπὸ τὴν Ἱερά Ἐξέταση.

ΜΙΑ ... ΠΕΡΙΕΡΓΗ ΑΠΟΨΗ

✦ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 16

λεσε τὴ ρίζα καὶ τὴ βασικὴ αἰτία τῆς ἐξοντώσεως τῶν Ἑβραίων στοὺς φούρνους καὶ τοὺς θαλάμους ἀερῶν τῶν γερμανικῶν στρατοπέδων;

Τὸ πρόβλημα πού θὰ ἔπρεπε, ἴσως, νὰ σὰς ἀπασχολήσῃ, στὴ θεολογικὴ σας ἐρευνα, δὲν εἶναι μόνον τὸ «γιατί οἱ Ἑβραῖοι ὑπέστησαν αὐτὰ πού ὑπέστησαν», ἀλλὰ κι ἂν ὁ Θεός, ἡ πηγὴ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀδελφότητος ὄλων τῶν ἀνθρώπων, δύναται νὰ ἀνεχθῇ τὴ χρησιμοποίησι τέτοιων ἀπάνθρωπων μέσων ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὸ συνάνθρωπο;

Καὶ ἐάν γιὰ τοὺς Ἑβραίους, κατὰ τὴ δική σας ἀπλοϊκὴ ἀποψή, αὐτὴ εἶναι ἡ τιμωρία γιὰ τὴ «εσταύρωσαν τὸν ἀληθινὸ Μεσσία τους», ποῖός ὁ λόγος νὰ ὑποστοῦν τὰ ἴδια ἀκριβῆς βασανιστήρια καὶ ἑκατομμύρια Χριστιανοὶ ἀπὸ διάφορες χώρες κι ἀπὸ διαφορετικὰ φυλές;

Γιὰ μετῴμε ὅτι ὅταν εἶναι κανεῖς θεολόγος (πράγμα πού πάνω ἀπ' ὅλα προσοθετεῖ ψυχικὴ ἀνωτερότητα, ἀγάπη καὶ κατανόησι) δὲν μπορεῖ νὰ ξεκινᾷ μόνο μέ μῖσος γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἕνα θέμα. Χρειάζεται λογικὴ (ἂν ὄχι ἀγάπη)».

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...

(Παροιμ. 3:18)